
Die negende deel van die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*

Ilse Feinauer, *Universiteit van Stellenbosch, Stellenbosch, Suid-Afrika*

Abstract: *Woordeboek van die Afrikaanse Taal Volume IX.* Volume nine of the *Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT)* is the first product of a completely new system used by the Bureau of the WAT: it is the first volume of the new chief editor, the editorial procedure was overhauled entirely, and WAT IX was the first volume to be produced fully by desktop publishing. This review article wants to investigate whether the new system really brought about lexicographical improvement as such. The general form and presentation of this dictionary are discussed, but the focal point of the article is the alphabetical part of the dictionary. The ways in which the latest lexicographic theory is embodied in WAT IX, as well as the extent to which WAT IX accommodates criticism on previous volumes are also discussed. Concerning form and presentation, WAT IX is improved to such an extent that it features as one of the most user-friendly Afrikaans descriptive dictionaries. Macrostructural gains in WAT IX are the extensive inclusion of sublexical and multilexical lemmas, and the ordering of abbreviation lemmas. Microstructurally the lemmas are dealt with more thoroughly and a larger spectrum of linguistic information is included. Unfortunately the improvements are not applied consistently in WAT IX.

Keywords: ABBREVIATIONS, AFFIXES, CITATIONS, DATABASE, EDITORIAL USAGE EXAMPLES, EXAMPLES, HOMONOMY, IDIOMS, LEXICAL LEMMA, LEXICAL MEANING, LEXICOGRAPHY, MACROSTRUCTURE, MICROSTRUCTURE, MULTILEXICAL LEMMA, OVERALL-DESCRIPTIVE DICTIONARY, POLYSEMY, PRONUNCIATION GUIDANCE, RACISM, REVIEW, SEXISM, SUBLEXICAL LEMMA, TYPOGRAPHY

Opsomming: Deel nege van die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal (WAT)* is die eerste produk van 'n heel nuwe bestel van die Buro van die WAT: dit is naamlik die eerste deel van die nuwe hoofredakteur, die redaksionele stelsel is ingrypend hersien, en WAT IX is volledig as kantoorpublikasie tot stand gebring. Hierdie resensieartikel wil vasstel of die nuwe werksbenadering werklik vernuwing in die woordeboek as sodanig teweeggebring het. Daar word ondersoek ingestel na die algemene vorm en voorkoms van die woordeboek, maar die artikel konsentreer hoofsaaklik op die alfabetiese deel van die woordeboek. Aandag word gegee aan die toepassing van die jongste leksikografieteorie, maar ook aan die mate waarin WAT IX aanpassings gemaak het op grond van kritiek wat op vorige dele gelewer is. Wat vorm en voorkoms betref, is WAT IX so aangepas dat dit een van die gebruikervriendelikste Afrikaans verklarende woordeboeke is. Makrostruktureel toon WAT IX leksikografiese wins in sy opname van subleksikale en multileksikale lemmas, en die plasing van afkortinglemmas. Mikrostruktureel word die lemmas beter bewerk en die spektrum van taalkundige inligtingtipes is meer uitgebrei. Die verbeterings word egter nie oral konsekwent deurgevoer nie.

Sleutelwoorde: AFFIKSE, AFKORTINGS, DATABASIS, HOMONIMIE, IDIOME, LEKSIKALE BETEKENIS, LEKSIKALE LEMMA, LEKSIKOGRAFIE, MAKROSTRUKTUUR, MIKROSTRUKTUUR, MULTILEKSIKALE LEMMA, OMVATTENDE WOORDEBOEK, POËME, POLISEMIE, RASSISME, RESENSIE, SEKSISME, SITATE, SUBLEKSIKALE LEMMA, TIPOGRAFIE, UITSPRAAKLEIDING, VOORBEELDMATERIAAL

1. Inleiding

Die negende deel van die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* open vir die Buro van die WAT 'n wêreld van eerstes: Dit is die eerste deel onder die hoofredakteur dr. D.J. van Schalkwyk, nadat die redaksionele stelsel ingrypend hersien is, dit is die eerste deel in die geskiedenis van die Woordeboek wat volledig as kantoorpublikasie op rekenaar tot stand gebring is, en dit is die eerste deel wat in net minder as drie jaar voltooi is — dit terwyl deel nege die letter L volledig dek.

Hierdie resensieartikel wil vasstel in watter mate die nuwe werksbenadering 'n vernuwing in WAT IX teweeggebring het, nie net wat die inhoud nie, maar ook wat die algemene vorm en voorkoms betref. Groter klem sal op die alfabetiese deel van die woordeboek (477 bladsye en meer as 6 500 verklaarde en ongeveer 2 500 onverklaarde lemmas) gelê word. Hier sal veral aandag gegee word aan die toepassing van leksikografieteorie in die hantering van enkele woordeboekartikels, en aan die mate waarin WAT IX hom steur aan kritiek wat op die voorafgaande dele gelewer is.

2. Vormlike vlak

In die Inleiding (p. i) meld die Hoofredakteur dat die redaksionele stelsel sterk vereenvoudig is met o.a. as doel om 'n "toegankliker produk vir die gebruiker te lewer". Saam met die volledige rekenarisering wat opwindender tipografiese moontlikhede bied, het die Redaksie bepaald daarin geslaag om 'n heelwat toegankliker produk te lewer. Op die vormlike vlak toon WAT IX verbeteringe wat dit een van die gebruikervriendelikste Afrikaanse woordeboeke ooit maak.

2.1 Toeligting by die gebruik van die woordeboek

Die belangrikste vernuwing by die **Toeligting** is die skematiese voorstelling van verskeie artikelinskrywings (pp. x-xi): Die skema maak deel uit van die afdeling **Terminologieverklaring** waar 'n verduideliking van die vernaamste leksikografiese vakterme gegee word. Reeds in deel VIII bring die verklaring van leksikografiese terme hier groter duidelikheid vir die gebruiker, maar met behulp van die skema in deel IX maak die terme nou leksikografies sin deurdat

dit as woordeboekteks aangebied word. Die doel en status van elke onderafdelinkie word aangetoon, en die gebruiker word terselfdertyd verwys na die gepaste paragraaf in die *Toeligtig* waar die bepaalde tipe inskrywing bespreek word.

Die verklaring van die etikette (p. xiv) wat in deel IX gebruik is, word ook verfynd. Reeds deur die gebruik van die korrekte leksikografiese term *etiket* word die gebruiker beter leksikografiese teoretiese ingelig as wat in vroeëre dele die geval was. Terwyl deel VIII slegs *gebruiklikheidsaanduiding* in die *toeligtig* bespreek, tref die gebruiker in deel IX ook etikette aan wat die lemma binne 'n spesifieke register of 'n spesifieke spesialiteitsveld plaas. Die agt *gebruiklikheidsetikette* van deel VIII word in deel IX afgeskaal tot vier: sodoende kan die gebruiker makliker daartussen onderskei. Vergelyk hier Feinauer (1993: 289-290) se kritiek op die aanduiding van *gebruiklikheidsetikette* in die *toeligtig* van deel VIII. Wat wel steeds in deel IX ontbreek, is die gebruik van etikette wat moderner lemmas en neologismes aandui.

'n Belangrike amendement by die *Toeligtig* is dat die lys *Redaksionele Afkortings* (p. xxi) in deel IX die erkende afkortings van die *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* gebruik. *w.*, *b.n.*, *s.*, *m/d* en *v/d* word nou tereg met *ww.*, *b.nw.*, *s.nw.*, *m.d.* en *v.d.* vervang. Afgesien daarvan dat die Redaksie hierdeur toon dat hulle gehoor gee aan vroeëre kritiek (o.a. Gouws 1985 en Feinauer 1993), is hulle ook hierdeur die gebruiker meer ter wille; hy of sy hoef nie langer net vir die *WAT* 'n ander stel afkortings na te slaan of te memoriseer nie.

2.2 Tipografie

Die heelwat beter ordening van die onderskeie inskrywings in elke artikel help die gebruiker om die inligting daarin moeiteloos te ontsluit. Onder andere word die makliker ontsluiting bewerkstellig deur bloot elke inligtingstipe op 'n nuwe reël te begin. Die ruimte wat die leksikograaf hierdeur inboet, wen hy aan toeganklikheid vir die gebruiker. Ander tegnieke om die leesbaarheid van die artikels te verhoog, is die plasing van die homoniemonderseidingsnommers voor die lemma, en daar volg geen leestekens na die lemma of enige ander syfer wat die polisemiese onderskeidings rangskik nie. Dit sorg vir 'n heelwat rustiger bladspieël in deel IX as in vorige dele. Struktuuraanwysers soos $\approx$ en die vierkantige blokkie $\blacksquare$ is ook gebruik in plaas van ekstra stelle hakies of ander tipes syfers wat heelwat meer verswarend sou wees. Volgens Otto (1994) maak hierdie tipe merkers iets makliker vindbaar met die oog.

Elke uitdrukking wat in 'n woordeboekartikel verskyn, word in *WAT* IX ook aan die begin van 'n reël gelys, maar om die vindbaarheid van uitdrukkinge verder te verhoog, word hulle deur soekwoorde ingelui. Die soekwoord sowel as die uitdrukking word vet gedruk. Afgesien van die groter vindbaarheid wat die vetdruk van uitdrukkinge meebring, het dit ook 'n baie belangrike leksikografiese funksie: vir die eerste maal word uitdrukkinge nou volledig

bewerk. In WAT IX het alle uitdrukkings, soos reeds in deel VIII ook, volle verklarings en voorbeeldsinne waarin die betrokke uitdrukking optree. Vergelyk par. 3.1.3 vir 'n bespreking van WAT IX se hantering van multileksikale lemmas.

3. Inhoudelike vlak

Die toets vir WAT IX se geslaagdheid as omvattende woordeboek sal hoofsaaklik op die inhoud berus, alhoewel die vorm natuurlik ook belangrik is. Volgens Gouws (1989: 68) is dit "die ideaal dat so 'n woordeboek die hele woordeskat van 'n taal moet weergee en dat die artikels die volle spektrum van taalkundige inligtingstipes moet bevat". Daar sal nou aandag gegee word aan WAT IX se woordversameling; die makrostrukturele inhoud, en aan enkele taalkundige inligtingstipes, die mikrostrukturele inhoud.

3.1 Makrostrukturele inhoud

Hier gaan dit om hoe omvattend die woordversameling is wat in WAT deel IX betrek is, maar ook om watter ander tipe leksikale items volwaardige lemma-status kry, bv. subleksikale lemmas, multileksikale lemmas, en afkortings as lemmas.

3.1.1 Woordversameling

Omdat die WAT 'n omvattende sinchroniese woordeboek is, moet sy woordversameling die mees verteenwoordigende wees. Volgens Gouws (1994) bied WAT IX die volledigste optekening tot nog toe van leksikale items wat met die letter L begin, en ook vir Otto (1994) stel WAT IX nie teleur wanneer dit by volledigheid kom nie. Dit is te verwagte, want die databasis van die Buro van die WAT word as die mees verteenwoordigende versameling Afrikaanse woorde en uitdrukkings beskou. Vergelyk hier ook die Hoofredakteur op p. iii: "Die Buro beskik reeds oor die mees omvattende en verteenwoordigende streektaalversameling."

Enkele voorbeelde word aangehaal om te illustreer dat 'n groot spektrum van Afrikaanse woorde gedek word:

Streektaalvorme: lepaai, liefman, liefvrou, lafskaai

Groepsvorme: lelie (weermagstaal), laitjûr (visserstaal), langaan (vissers-
taal), lambaar (Kaapse Maleiers)

Geselstaal / omgangstaal: leste, liewerste, liewerster, langes, laitie, lady,
ladismitter, Ligbloue

Verouderde vorme: laerlêer, ledikant, lemier

Vaktaal: lanugo, laparoskopie, laktoon, labiodentaal

Leenvorme uit ander tale as Engels: leotard, l'envoi, Lectori Salutem

Nuutskoppinge / moderne vorme: luikrugmotor, luisterlied, laserdrukker, liefdesbaba

Dit spreek vanself dat naas bogenoemde tipes algemene neutrale Afrikaanse woorde ook opgeneem is.

Volgens Geeraerts (1991: 291) is die leksikografie "not a disembodied activity taking place in a vacuum: it is an act of communication in a real-world context, and both aspects are essential to the lexicographical decisions to be made". Hoe lyk hierdie "communication in a real-world context" vir Afrikaans? Wat betref die omgangstaal, oftewel informele geselstaal, is Afrikaans deurspek van Engelse woorde. Gouws (1995: 303-304) merk heeltemal tereg op dat indien 'n Engelse leenwoord reeds geïnternaliseer is as deel van die Afrikaanse woordeboek moet dit veral in informatiewe omvattende woordeboeke soos die WAT opgeneem word. Die WAT IX slaag in 'n groter mate as vroeëre dele daarin om erkenning te gee aan die Suid-Afrikaanse werklikheid deur bv. die opname van leksikale items soos *lady*, *ladyskap*, *ladybird*, *lanie*, *lorrie*, *lewwentrie*, *laitie*. Vergelyk ook die omvattende polisemiese en homonimiese opname van die onderskeie geselstaalvorme van *lyk*:

²lyk 2 (*geselstaal*) Begrafnis: ...

³lyk ... ww., het gelyk. (*geselstaal*) Hou van, of daarvan hou: ...

⁴lyk ... ww., het gelyk. (*streektaal*) Sê of te kenne gee: ...

In geen ander Afrikaanse verklarende woordeboek word aandag aan enige van hierdie betekenisse van *lyk* gegee nie, terwyl hulle, met die uitsondering van ⁴lyk frekwent gebruik word.

Die WAT IX voldoen egter nog nie ten volle aan een van die belangrikste vereistes volgens Gouws en Ponelis (1992: 87) vir 'n omvattende eentalige woordeboek nie, naamlik om die taalgebruik van die verlede en die hede te weerspieël nie. Wat die taalgebruik van die verlede betref, is die opname in die WAT IX bo verdenking: meer as genoeg ouer leksikale items word aangetref. Die probleem kom by die taalgebruik van die hede voor: daar word nie naastenby genoeg Engelse leenwoorde opgeneem nie. Die geweldige invloed van Engels op die Afrikaanse spreektaal word nie voldoende gemanifesteer nie. Vergelyk byvoorbeeld die volgende leksikale items wat in deel IX opgeneem kon word, weliswaar met die etiket *geselstaal / omgangstaal*: *lover*, *lift*, *looks*, *lagoon*, *lawn*, *lawnmower*, *lumberjacket*, *landlord / -lady*, *laundromat*, *leopard crawl*, *lifesaver*, *loaf*, *loafer*, *lobbie*, *life jacket*, *lob* (tennis), *locker*, *long drop*, *luckie*, *luck*, *luckie dip*, ens. Meerwoordige leksikale items wat opgeneem sou kon word, is bv. *love* en *charity* en *likes* en *dislikes*. Indien die realiteit van die grootskaalse ontlening aan Engels in die Afrikaanse omgangs-

taal weergegee moet word, kan die WAT nie lukraak enkele Engelse woorde opneem en talle ander buite rekening laat nie.

Die oorsprong van hierdie dilemma kan tweeledig wees. Eerstens kan dit wees dat die WAT soos heelwat eentalige Afrikaanse standaardwoordeboeke, die taal van die ideale Afrikaansspreker reflekteer en nie dié van die tipiese spreker nie (Gouws 1995: 305). Indien die WAT hom hieraan skuldig maak, geld dit net ten opsigte van die stigmatisering en gevolglike weglating van Engelse leenwoorde wat weer op oordrewe purisme en onvanpaste voorskryfbaarheid dui. Deurdát WAT IX en in 'n mindere mate ook deel VIII reeds begin het met die opname van hierdie leksikale items moet daar wat laasgenoemde dele betref, 'n ander sleutel vir die probleem gesoek word, naamlik die databasis.

Een van die grootste probleme waarmee leksikograwe gekonfronteer word wanneer hulle 'n databasis saamstel, is volgens Gouws (1991: 279) dat dit primêr uit geskrewe taal bestaan en nie uit gesproke taal nie. Om enigsins as ekstensiewe databasis gereken te word, móét daar voldoende optekening uit sowel die skryf- as spreektaal wees. In 1994 toon Gouws steeds skeptisisme oor die werklike verteenwoordigendheid van die WAT-databasis. Dié skeptisisme word grootliks gedeel, hoofsaaklik omdat talle hoogs frekwent gebruikte leksikale items uit die omgangstaal nie opgeneem is nie, maar minder bekende of minder frekwent gebruikte items wel. Om enkele voorbeelde te noem: *lady-skap* word tereg opgeneem, maar die alledaagser *ladylike* en *ladiesman* nie. Die heel vreemde *levoor* as geselstaalvorm vir *ivoor* word opgeneem, maar *lipstiek* as heelwat gebruikliker benaming vir *lippestif*, *lippestiffie*, *lippeverf*, *lipsel*, *lipstif*, *lipstiffie*, of *lipverf* nie. Drie van die lemmas, naamlik *lippestif*, *lippestiffie* en *lipsel* het boonop etikette wat hulle as minder gebruiklik merk. *Lipstiek* is selfs al in skryftaal opgeteken. Vergelyk *De Kat* van November 1994: 54 vir voorbeelde soos *rooi lipstiek*, *verslaaf aan lipstiek*, *om lipstiek aan te sit*, *lipstiekgrap*, ens. Soms lewer die databasis wel goeie omgangstaalvorme op, maar dan geskied die optekening nie volledig genoeg nie. By *lanie* word slegs die naamwoordvorm opgeneem terwyl *lanie* meer frekwent in die spreektaal as adjektief gebruik word. Alleen *lewwentrie* en *lewwie* word aangetref, maar nie die algemeen gebruikte *lewwetrie* nie. Dit word nie eers as wisselvorm by *lewwentrie* aangedui nie. Ook by gewone woorde word die tekortkominge van die databasis duidelik wanneer *lietsjie*, *lietsjieboom*, *lietsjiemot* en *lietsjievrug* as verklaarde en *lietsjiebedryf* en *lietsjieboord* as onverklaarde lemmas verskyn, maar *lietsjiesap* is nêrens te vinde nie. Oor die rol van die databasis by die bewerking van gewone woorde word in par. 3.2.2 meer gesê.

Volgens die Hoofredakteur (p. i) is "Leksikale items slegs as lemmas opgeneem indien die bewyse in die databasis vir hulle bestaan as gevestigde Afrikaans bo verdenking was. ... Leemtes van hierdie aard wat in die Woordeboek mag voorkom, is dus toe te skryf aan tekortkominge in die databasis." Tot tyd en wyl die databasis van die WAT in alle opsigte die sosiolinguïstiese werklikheid van die Afrikaanse taalgemeenskap reflekteer, sal die samestellers van

komende dele hulle nie ten volle op die databasis kan verlaat, of hulle daardeur kan laat intimideer nie, en sal op eie inisiatief ook lemmas moet opneem. Die eerste prioriteit moet sekerlik wees om 'n meer omvattende woordeboek daar te stel, en nie om aan die databasis getrou te wees nie.

Die WAT het in die verlede kwaai kritiek verduur oor sowel die opname van vakterme as die definiëring van vakterme. Vergelyk bv. Gouws (1985: 15) en Feinauer (1993: 297) waar hulle dit het oor die uitvoerige hantering van vakterminologie en oor die verklarings van vakterme wat nie altyd verstaanbaar en bruikbaar is vir die gebruiker nie. Volgens Feinauer (1993: 297) is die hantering van vakterme in deel VIII beter as in die voorafgaande dele. In deel IX word vakterme opgeneem soos van 'n omvattende woordeboek verwag word, maar volgens die Hoofredakteur (p. i) word "hoogs gespesialiseerde vakterme wat slegs deur die vakspecialis benut word, nie opgeneem nie. Vaktaal is slegs opgeneem indien daar bewyse in die databasis gevind is dat sulke terme ook in die algemene spreek- en skryftaal gebruiklik is". Indien hierdie opname van vakterme konsekwent toegepas is, sou dit beteken dat vakterme aansienlik minder sou wees as in voorafgaande dele. Op die oog af lyk dit asof dit inderdaad die geval is. 'n Voorbeeld waar die vakterm opgeneem is met sitate uit die algemene skryftaal is bv. *laparoskoop*, *laparoskopie* en *laparoskopies* met sitate uit onderskeidelik *Die Burger*, *Huisgenoot*, en *Sarie*. Direk daaronder verskyn egter *laparotomie* met sitate alleen uit die tydskrifte *Geneeskunde* en *Agro-animalia*. Hier is dus 'n vakterm met geen optekening in die algemene skryftaal nie, deel van die makrostruktuur. Dieselfde gebeur met die vakterm *labialiseer* met vier sitate uit taalkundige artikels en werke. Geen voorbeeld van 'n vakterm kon opgespoor word met enige poëem of sitaat uit die spreektaal nie. Indien konsekwent slegs gebruiklike vakterme uit die algemene skryftaal opgeneem word, sal die vakterminologie in komende dele van die WAT verder verminder.

Ten gunste van die hantering van vakterminologie in deel IX kan gesê word dat die definiëring sodanig aangepas is dat dit bruikbaar en verstaanbaar vir die gewone gebruiker is. Hier gee WAT IX dus duidelik gehoor aan vroeëre kritiek. Vergelyk bv. die volgende definisies wat vir die leek deursigtig behoort te wees:

ligand ... Enigeen v.d. atome of atoomgroepe wat a.d. sentrale atoom, gew. 'n metaalatoom, verbind is om koördinasieverbindings te vorm: ...

labiodentaal ... I ... Spraakklank wat m.d. botande teen die onderlip gevorm word: ...

3.1.2 Subleksikale lemmas

Deurdat daar in WAT IX ruim opnames is van subleksikale en multileksikale items met volle lemmastatus word gestalte gegee aan die opnamebeleid wat deur die Hoofredakteur op p. i gestel word, naamlik: "dat die lemmakeuse 'n

weerspieëling moet wees van die leksikale items waaruit die woordeskat van Afrikaans bestaan". Die WAT is wat deel IX betref, dus beslis nie meer net 'n woordgerigte woordeboek nie.

Eerstens wat subleksikale items betref: WAT IX neem die hele reeks op wat in Gouws (1989: 85-96) geïdentifiseer word, naamlik woorddele wat sowel woord- as stamoptrede het, en waarvan die stamoptrede 'n semantiese pluswaarde ten opsigte van die woordoptrede het, woorddele wat slegs 'n stamoptrede het, asook affigale gevalle (p. ii). Affikse wat in WAT IX opgeneem is, is: **-lei, -lik, -liks, -ling, -lings, en -loos**. Mikrostruktureel word affigale lemmas tot 'n groot mate identies aan gewone leksikale lemmas bewerk: uitspraakleiding word byvoorbeeld deurgaans gegee. Een van die opvallendste verskille egter is dat die grammatikale inligting by affigale lemmas nie soos by leksikale items direk na die uitspraak volg nie, maar deurgaans as deel van die definiens aangebied word. Vergelyk bv.

-liks ...

1 Agterv. van afgeleide bw., m.d. bet. "elke", waarby die stam gew. 'n temporele s.nw. is, bv. *daagliks, halfuurliks, jaarliks, ...*

2 Agterv. van afgeleide bw. m.d. bet. "mate, graad of duur", waarby die stam 'n b.nw. is, bv. *grootliks, kortliks en nouliks*.

en

-loos ... Agterv. waarmee byv. afl. gevorm word, m.d. bet. "sonder" of "met 'n minimum van", bv. *aarselloos, aksentloos, betekenisloos, blaarloos, ...*

Hier word beslis die verkeerde leksikografiese praktyk met die bewerking van die affigale lemmas gevolg: die definiensdeel van die definisie moet gereserveer word vir die oordra van slegs semantiese inligting van die betrokke lemma. Daar bestaan geen regverdiging vir die vermenging van grammatikale besonderhede en semantiese inligting nie. Die grammatikale besonderhede hoort doodgewoon tussen ronde hakies na die uitspraakleiding soos die geval is by leksikale lemmas. Affigale lemmas hoef nie soos funksiewoorde (setsels, lidwoorde, voegwoorde) met hulle yl semantiese waarde gehanteer te word waar die definiens onder andere ook aandui hoe hulle gebruik word nie (Feinauer 1994: 66). Affigale lemmas het meer as genoeg semantiese waarde om 'n volwaardige mikrostrukturele bewerking te verdien. 'n Verdere punt van kritiek by die bewerking van affigale lemmas is dat hulle gebruik nêrens kontekstueel geïllustreer word nie. 'n Lys eenwoordsitate word wel verskaf om die affigeringsmoontlikhede te illustreer, maar geen kollokasies of sinne word as óf sitate óf poëme verskaf nie. Die semantiese of grammatikale waarde van die betrokke affiks word dus nie prakties belig nie. Alle affigale lemmas word minstens konsekwent hier verkeerd bewerk.

Hoe lyk die bewerking van subleksikale lemmas wat nader aan leksikale lemmas is, in dié sin dat hulle soms woordstatus kan hê? 'n Mens sou verwag dat hoe duideliker die woordstatus van die subleksikale lemma word, hoe nader sal die bewerking wees aan dié van leksikale lemmas. Dit gebeur egter nie: deurgaans word grammatikale inligting leksikografies onjuis as deel van die definiens aangebied. Vergelyk hier die hantering van die byna affigale **-logie** en die subleksikale lemma met sterk woordstatus **ligtekop-**:

-logie ...

1 Slotkomponent van selfst. komposita m.d. bet. "leerstelling, teorie of wetenskap", bv. *antropologie, biologie, ekologie, etimologie, ...*

2 Slotkomponent van selfst. komposita m.d. bet. "woord, rede, spraak of gesprek", bv. *doksologie, tetralogie, toutologie, trilogie.*

ligtekop- ... Aanvangskomponent van selfst. komposita, wat aandui dat die persoon wat m.d. tweede komponent benoem word, ligte hare het, bv. *ligtekopdogter s.nw., ligtekopnooi s.nw., ligtekopseun s.nw.*

Die streeplemma **-lap** is die enigste subleksikale lemma wat opgespoor is waar die woordsoortaanwysing soos by leksikale lemmas gewoon direk na die uitspraakleiding volg; daarnaas word daar ongelukkig steeds grammatikale inligting as deel van die definiens aangetref:

-lap [lap] s.nw. Slotkomponent van enkele pejoratiewe persoonsname wat 'n persoon aandui wat is, of doen soos deur 'n b.nw. of ww. as eerste lid benoem word, bv. *dronklap, paplap, smeerlap, suiplap.*

Wat by hierdie tipe subleksikale lemmas wel aangetref word wat nie by die affigale lemmas voorkom nie, is etikette. By sommige streeplemmas word hulle heel korrek tussen hakies voor die definiens aangetref. Vergelyk:

-liede ... (*verhewe; verouderend, behalwe in 'n aantal gevestigde ss.; minder gebruiklik*) Slotkomponent van selfst. komposita waarin **-liede** in bet. parallel is aan *lui ... edelliede, jongeliede, ...*

laeweerstand- ... (*ongewoon*) Sien LAEWEERSTANDS-, bv. *laeweerstandtoets s.nw.*

Direk onder bogenoemde lemma word **laeweerstand-** aangetref met gebruiklikheidstoeligting ook deel van die definiens. Dit mag natuurlik net so min soos die grammatikale leiding wat deurgaans by streeplemmas definiensmateriaal uitmaak. Vergelyk:

laeweerstands- ... Selde ook *laagweerstand-* en *laeweerstand-*. Aanvangskomponent van selfst. komposita, wat aandui dat dit wat m.d. tweede komponent benoem word, 'n lae weerstand besit of bied, ... bv. **laeweerstandsdraad** s.nw., ...

Ook by spellingleiding wat by sommige streeplemmas gegee word, is daar inkonsekwente bewerking: by **ligtekop-** word die spellingleiding heeltemal korrek tussen hakies voor die definiens geplaas, maar by al die polisemiese onderskeidings van **laat-** word die spellingleiding voor die grammatikale inligting in die definiens geïnkorporeer.

ligtekop- ... (*selde ook los geskryf v.d. daaropvolgende s.nw.*) Aanvangskomponent van selfst. komposita, wat aandui dat die persoon wat m.d. tweede komponent benoem word, ligte hare het, bv. **ligtekopdogter** s.nw., **ligtekopnoui** s.nw., **ligtekopseun** s.nw.

laat- ...

I 1a Selde ook los geskryf v.d. daaropvolgende s.nw. Aanvangskomponent van selfst. komposita wat 'n laat of latere stadium van 'n geologiese tydperk ... aandui bv. **Laat-Barok** snw., **Laat-Bronstydperk** s.nw. ...

b Dikw. ook los geskryf v.d. daaropvolgende s.nw. Aanvangskomponent van selfst. komposita wat 'n laat of latere stadium i.d. geskiedenis of ontwikkeling van 'n taal aandui; ... bv. **Laat-Grieks** s.nw., **Laat-Hebreeus** s.nw. ...

2 Soms ook los geskryf v.d. daaropvolgende s.nw. Aanvangskomponent van selfst. komposita wat 'n laat stadium, voorkoms, handeling of ontwikkeling aandui; ... bv. *laataand*, *laatgeld*, *laatherfs* ...; **laatbesmetting** s.nw., **laatbestryding** s.nw., **laatbetaling** s.nw. ...

II 1 Selde ook los geskryf v.d. daaropvolgende b.nw. Aanvangskomponent van byv. komposita of afleidings wat iets aandui in 'n laat of latere stadium ... bv. **Laat-Bisantyns** b.nw., **Laat-Frans** b.nw., **Laat-Goties** b.nw. ...

Afgesien van die foutiewe plasing van spellingleiding in die definiens van **laat-** word daar aan die einde van die artikel as opmerking heelwat bykomende spellingleiding gegee; dié keer leksikografies heeltemal korrek gehanteer.

By hierdie subleksikale lemmas word net soos by die affigale lemmas geen kontekstuele leiding in die vorm van poëme of volsinsitate gegee nie. Die gebruiksleiding is net soos by die affigale lemmas in die vorm van lyste eenwoordsitate waarin die subleksikale lemmas se optrede as aanvangs- of slotkomponente van komposita geïllustreer word. Hierdie eenwoordsitate word elders wel volledig behandel. By sommige subleksikale lemmas soos **ligtekop-**, **laeprys-** en **laeweerstand-** egter, neem die voorbeeldmateriaal die vorm aan

van onverklaarde of sublemmas: hulle is vet gedruk en grammatikale leiding sowel as hoofklemaanduiding word verskaf.

Afgesien van die kritiek wat uitgespreek is teen die bewerking van subleksikale lemmas moet die WAT IX gelukkigewens word met die makrostrukturele hantering van subleksikale lemmas. Alleen deur die konsekwente opname van affigale lemmas onderskei die WAT IX hom van vorige dele van die WAT en van ander eentalige Afrikaanse woordeboeke. Subleksikale lemmas word ook omvattend en gedetailleerd opgeneem. Polisemiese verskille (-lings) en selfs homonieme (¹-ling, ²-ling) word aangetoon. Vergelyk die subleksikale lemmas -lui wat net soos hulle woordekwiwalente korrek as drie homonieme aangebied word:

- ¹-lui ... Slotkomponent van byv. komposita waarin -lui in betekenis parallel is aan *lui* (¹LUI), bv. *aartslui*, *donkielui*, *vreklui*.
- ²-lui ... Slotkomponent van ww. komposita waarin -lui in betekenis parallel is aan *lui* (²LUI I), bv. *aflui*, *inlui*, *uitlui*.
- ³-lui ... Slotkomponent van selfst. komposita waarin -lui in betekenis parallel is aan *lui* (³LUI), en wat dikw. sinonieme komposita met -mense en (of) -manne, soms -liede en selde ook -mans, vorm deur met dieselfde aanvangskomponent as hulle te verbind, bv. *edellui*, *jongelui*, *hoëlui*, *kooplui*, ...

In die *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal* (1994: 632) (voortaan HAT) word byvoorbeeld slegs die -lui aangetref wat die meervoudsvorm aandui by komposita soos *seelui* en *jongelui*. In HAT word die subleksikale lemma -lui ook verkeerdelik as homoniem saam met die leksikale lemmas *lui* georden:

- lui**¹ mv. ... Mense ...
- lui**² Agtervoegsel by 'n aantal s.nw. om die mv. aan te dui, bv. *jongelui*, *seelui*, *werklui*.
- lui**³ b.nw. en bw. Sonder lus om te werk of vir enige inspanning: ...

In WAT IX word bogenoemde leksikografiese fout dat leksikale en subleksikale lemmas in 'n homonimiese verhouding tot mekaar staan, nêrens aangetref nie. Die subleksikale lemmas word soos die leksikografiese teorie vereis, selfstandig gehanteer: die koppelteken aan die subleksikale lemma veroorsaak 'n vormlike verskil met die leksikale lemma. Daarom kan hulle volgens Gouws (1989: 138) nie as homonieme geklassifiseer word nie.

By enkele subleksikale lemmas, bv. *dié* wat van 'n eienaam afgelei is, word selfs etimologiese inligting aangetref. Vergelyk hier *lilliput*-:

- lilliput**- ... (na Lilliput, denkbeeldige land in J. Swift se *Gulliver's Travels*, waarin alles, ook die inwoners, baie klein is) ...

3.1.3 Multileksikale lemmas

Aangesien die hantering van uitdrukings as multileksikale lemmas in die verlede soveel leksikografiese aandag ontlok het, word hier hoofsaaklik op uitdrukings gekonsentreer. In WAT IX het alle uitdrukings soos reeds in deel VIII ook, volle verklarings en voorbeeldsinne waarin die betrokke uitdrukking optree: uitdrukings word dus heelwat omvattender bewerk as wat die geval is met sublemmas in die meeste Afrikaanse verklarende woordeboeke. Vergelyk Gouws (1990: 270) en Hausmann en Wiegand (1991: 349) vir die term **sublemma**.

'n Leksikografiese wins wat vernuwend in WAT IX aangewend word, is die gebruik van dubbelpuntlemmas. Dit is veral waardevol vir die aanduiding van uitdrukings wat nie in 'n bepaalde lemma se artikel geplaas kan word nie omdat die uitdrukking geen leksikale item bevat wat selfstandig as lemma kan optree nie. Die uitdrukking as geheel dien dus as 'n multileksikale lemma waarvan die eerste kernkomponent as alfabetiese soekwoord in die vorm van 'n dubbelpuntlemma optree. Wat Gouws (1990: 275) bepleit, word nou in WAT IX werklikheid. Vergelyk:

langbome: (na die) langbome (langboompies of soms lang bome) toe gaan, gedra word..., of by die langbome gaan bly idiomatiese uitdr. (*geselstaal*) Dood wees of gaan ...

Dat die idiomatiese uitdrukking in **ligte laaie** op twee plekke onder verskillende soekwoorde / dubbelpuntlemmas opgeneem word, toon weer eens WAT IX se gebruikersingesteldheid. Vergelyk:

ligte: in **ligte laaie (ligtelaaie)** of in **ligte laaie (ligtelaaie)** staan idiomatiese uitdr. ...

ligtelaaie: in **ligtelaaie (ligte laaie)** of in **ligtelaaie (ligte laaie)** staan idiomatiese uitdr. ...

Die gebruik van die dubbelpuntlemma by **langelaas:** en **langerlaas:** is leksikografies heeltemal regverdigbaar, maar wat vreemd opval, is dat **langelaas** en **langerlaas** selfstandig ook as lemmas opgeneem word, terwyl daar 'n definitiewe semantiese verband met **op langelaas** bestaan. Die WAT IX handel hier dus teen sy beleid vir die gebruik van dubbelpuntlemmas: hier is nou wel 'n leksikale item in die bepaalde uitdrukking wat selfstandig as lemma kan optree.

langelaas ... bw. (*ongewoon*) Meer dikw. *langerlaas*. Uiteindelik: ...

langelaas: op (selde na en ten) **langelaas (lange laas)** of op **langerlaas** en selde op **langlaas** idiomatiese uitdr. Uiteindelik: ...

langerlaas ... bw. Selde ook *langelaas*. Uiteindelik: ...

langerlaas: op langerlaas of op (selde na en ten) langelaas (soms lange laas) en selde op langlaas idiomatiese uitdr. Uiteindelik: ...

Die optrede van langelaas as gewone lemma naas langelaas: as dubbelpuntlemma laat die nielemmatiese optrede van loep nog meer opval. Alleen vier dubbelpuntlemmas van loep is opgeneem, naamlik:

loep: onder die loep bring idiomatiese uitdr. (*ongewoon*) Aan noukeurige ondersoek blootstel: ...

loep: onder die loep kom idiomatiese uitdr. (*minder gebruiklik*) Aan noukeurige ondersoek blootgestel word: ...

loep: onder die loep neem idiomatiese uitdr. Noukeurig ondersoek: ...

loep: onder die loep wees idiomatiese uitdr. (*ongewoon*) Aan noukeurige ondersoek onderworpe wees: ...

Loep as selfstandige lemma verdien wel opname in WAT IX met sy selfstandige betekenis van "vergrootglas". Bogenoemde vier dubbelpuntlemmas kon selfs binne die artikel van die leksikale lemma loep as idiomatiese uitdrukkinge gersorteer het: die semantiese verband met die vergrootglas is nog duidelik genoeg. Vergelyk hier bv. die hantering van die idioom vir langnekkaatjie soen in die artikel van die leksikale lemma langnekkaatjie. In 'n nie-omvattende woordeboek soos HAT (1994: 624) word loep wel as selfstandige lemma opgeneem. Hoeveel te meer hoort dit dan nie in WAT met hoogstens 'n etiket soos verouderend daarnaas nie?

Net soos streeplemmas nie in 'n homonimiese verhouding tot leksikale lemmas mag staan nie, kan dubbelpuntlemmas ook nie homonimies ten opsigte van leksikale lemmas gehanteer word nie: die dubbelpunt skep 'n vormlike verskil met die leksikale lemma. WAT IX tree hier nie heeltemal so konsekwent leksikografies korrek op soos by die hantering van die streeplemmas nie. Vergelyk die korrekte hantering van laas en laas: en die verkeerde homonimiese aanduiding van luisbos en luisbos:

laas [la:s]

1 bw.

1 Die laaste keer of by 'n vorige geleentheid: ...

laas: op laas (ook opplaas) idiomatiese uitdr. Uiteindelik: ...

laas: vir laas idiomatiese uitdr. Vir die laaste keer: ...

¹**luisbos** ... s.nw. (*minder gebruiklik*)

1 Sien LUISIESBOS: ...

²**luisbos:** iemand met die luisbos eet, gooi, lek, werk, ... idiomatiese uitdr. (*streektaal*) Iem. m.d. kop stamp tydens 'n bakleiery ...

Die mikrostrukturele bewerking van multileksikale lemmas wyk net soos by subleksikale lemmas af van dié van leksikale lemmas. Hulle word dus steeds tot 'n mate as ondergeskikte lemmas beskou. Waar subleksikale lemmas deurgaans wel van uitspraakleiding voorsien is, word geen uitspraakleiding by meerleksikale uitdrukkings aangetref nie. Multileksikale lemmas soos leenwoordgroepe word wel van uitspraakleiding voorsien. Vergelyk *Lectori Salu-tem*. Afgesien hiervan word idiomatiese uitdrukkings ook nie grammaties benoem nie, behalwe dat daar deurgaans aangetoon word dat hulle idiomatiese uitdrukkings is. Anders as by die subleksikale lemmas verskyn die grammatiese aanduiding nie as deel van die definiens nie: dit word leksikografies heel korrek voor die definiens geplaas. Volgens Gouws (1990: 271) is dit in Afrikaanse woordeboeke grammaties onvanpas om multileksikale lemmas woordsoortelik te benoem: Afrikaans het 'n woordgebaseerde benoemingstelsel met terme soos **selfstandige naamwoord**, **byvoeglike naamwoord**, en **bywoord**. Dit behoort egter nie vir die leksikograaf 'n onoorkomelike probleem te wees nie, want multileksikale lemmas sou byvoorbeeld d.m.v. terme benoem kon word wat sinstukke beskryf, soos **naamwoordstuk**, **klaus**, of **adjektiefstuk**. Hier sou ook met vrug gefokus kon word op die funksie eerder as op die kategorie van die multileksikale lemmas deur bv. terme soos **bywoordelik**, **byvoeglik**, of **naamwoordelik** te gebruik. Laasgenoemde sou die gebruiker meer ter wille wees, want sodoende kry hy / sy meer onmiddellik toepasbare leiding. Vergelyk hier weer **langelaas** en **langelaas**:

langelaas [lan'həla:s]... bw. (*ongewoon*) Meer dikw. *langerlaas*. Uiteindelik: ...

langelaas: **op** (selde na en ten) **langelaas** (*lange laas*) of **op langerlaas** en selde **op langlaas** idiomatiese uitdr. Uiteindelik: ...

Volgens my waarneming word **op langelaas** frekwenter gebruik as **langelaas**; die multileksikale lemma verteenwoordig dus die meer gebruiklike vorm. Tog word die uitspraakleiding en die woordsoortaanduiding alleen by die leksikale lemma aangetref. Uitspraakleiding kon net sowel by die multileksikale lemma verskyn, en die grammatikale inligting kan sodanig uitgebrei word dat daar naas "idiomatiese uitdr." ook bv. "bywoordelik" verskyn. Dikwels is uitspraakleiding baie nodig, veral indien daar geen leksikale lemma naas die multileksikale lemma verskyn nie. Vergelyk bv. die dubbelpuntlemma waar selfs moedertaalsprekers onseker is van die uitspraak.

laverent: in 'n **laverent** (ook *lawerent*) of in die **laverente** (ook *lawerente*) idiomatiese uitdr. (*streektaal; verouderend*) ...

Wat hier bo oor multileksikale lemmas gesê is, wat as selfstandige dubbelpuntlemmas optree, geld mutatis mutandis vir multileksikale lemmas wat binne die artikels van leksikale lemmas opgeneem is. Die verskil is dat hierdie uitdruk-

kings aan die einde van die betrokke artikel saam gegroeper word onder die opskrif UITDR. IDIOMATIES of GESPECIALISEERD. Hier veral is grammatikale leiding by die uitdrukking noodsaaklik, want die sintaktiese kategorie en funksie van die uitdrukking kan hemelsbreed verskil van dié van die betrokke lemma waarvan die woordsoort wel gegee word. Vergelyk die leksikale lemma *leef* met sy uitspraakleiding, woordsoortaanduiding, en byvoeglike en bywoordelike verbuigings:

leef [le:f] ww., het geleef; *byv.* en *byw.* lewende, lewend ...

Een van die idiomatiese uitdrukkings binne *leef* se artikel is:

leef: al wat leef en beef Almal: *Al wat leef en beef (is) daar om te sien wat die jag opgelewer het* (W.O. Kühne in Huisg., 24 Jul. 1953, 11). *Al wat geleef en gebeef het, (het) elke middag na ete eers 'n bietjie gaan dut* (Burg., 1 Mrt. 1954, 2).

Om agter te kom dat hierdie uitdrukking 'n naamwoordstuk is, en as onderwerp of voorwerp optree, moet die gebruiker die definiens en die voorbeeldmateriaal raadpleeg. Die sitate is ongelukkig so gekies dat albei slegs die onderwerpgebruik van die betrokke uitdrukking weergee.

Waar multileksikale lemmas nie afgeskeep word nie, is by die gebruik van etikette: sowel uitdrukkings binne die artikel van 'n leksikale lemma, as alleenstaande uitdrukkings in 'n eie artikel met 'n dubbelpuntsoekwoord word frekwent en korrek van etikette voorsien. Sien bv. die dubbelpuntlemma *laverent*: in 'n *laverent* hier bo met sy etikette *streektaal* en *verouderend*. Onder die leksikale lemma ¹*leeg* word die volgende etikette by die gespesialiseerde uitdrukkings aangetref:

boulbeurt: leë boulbeurt (*krieket*)

gewig: leë gewig (*ongewoon*)

versameling: leë versameling (*wiskunde*)

Wat mikrostruktureel veel beter is by die multileksikale as by die subleksikale lemmas is die aanbod van voorbeeldmateriaal by die uitdrukkings: hier word voldoende sitate verskaf sodat die gebruiker genoeg leiding kry oor die gebruik van die betrokke uitdrukking. Die gebruiker word deur middel van die sitate gelei hoe om die uitdrukking te gebruik, maar hy / sy sien ook waar dit gepas sou wees, want heelwat van die voorbeeldsinne dui ter staving van die etiket byvoorbeeld die gepaste stylvlak aan. Vergelyk byvoorbeeld die idiomatiese uitdrukkings onder lyn waar die poëme en sitate wel in die register van geselstaal hoort:

sny: 'n lyn sny (*geselstaal*) Haastig padgee of iewers heen gaan: *Ek sal nou-nou terug wees, ek sny net gou 'n lyn kafee toe.* ≈ "Laai op julle 'kit' en sny 'n lyn", is die manne toegevoeg (Paratus, Febr. 1982, 23).

wyn: alles in die lyn van wyn (*geselstaal*) Dit gaan goed: *As jy hom vra hoe dit gaan, sê hy altyd: "Alles in die lyn van wyn."* ≈ *Neels van Dam (het) kordaat gesê: "Ja-nee, dis nog alles in die lyn van wyn!"* (E. Roelofse: Kleigruis, 1970, 19).

Omdat uitdrukkings heel dikwels semanties ondeursigtig is, het die gebruiker 'n behoefte aan etimologiese inligting by sommige uitdrukkings. Ongelukkig word in deel IX geen etimologiese inligting by enige tipe uitdrukking verskaf nie. Volgens Gouws (1990: 272) kan etimologiese inligting met groot vrug in die artikels van vaste uitdrukkings verstrekkend word. Aangesien die WAT in die verlede al groot kritiek moes verduur oor hulle nie-aangawe of inkonsekwente aangawe van etimologiese inligting (vergelyk Gouws en Ponelis 1992: 97 en 98, Raidt 1992: 7, en Feinauer 1993: 291) kan die WAT dit gerus oorweeg om etimologiese inligting nie net te beperk tot leksikale lemmas nie, maar om dit tot bepaalde multileksikale lemmas uit te brei. Sodoende sal die WAT die eerste algemene eentalige Afrikaanse woordeboek wees wat uitgebreid etimologiese inligting by uitdrukkings verskaf. Uitdrukkings in deel IX wat hulle leen tot etimologiese toeligting is bv.: **die lakens uitdeel, onder die loep neem, op die lappe kom (bring, wees), op jou louere rus.**

Etimologiese inligting word weliswaar verskaf by uitdrukkings wat aan 'n ander taal ontleen is, maar wat eg Afrikaanse uitdrukkings verdring. Vergelyk:

strooi: die laaste strooi (strooitjie) of ook die laaste strooi (strooitjie) wat die kameel se rug breek (knak) (*n.d. Eng. the last straw of the last straw which breaks the camel's back*) ...

gee: iemand 'n lui(tjie) gee (*n.d. Eng. to give someone a ring*) ...

Die skrywer kon geen idiomatiese uitdrukkings met etimologiese toeligting opspoor anders as dié wat uit Engels afkomstig is nie. Omdat daar slegs by hierdie gevalle toeligting gegee word, kan die gebruiker dit weer eens as onnodige purisme en onvanpaste normering ervaar. Het die gebruiker nie veel eerder etimologiese inligting nodig by die uitdrukking wat die laaste strooi direk voorafgaan nie, naamlik sien: (die) laaste sien of (die) laaste sien van die blikkantien ...?

Wanneer daar eiename in veral gespesialiseerde uitdrukkings voorkom, word die etimologie ook verskaf soos in:

Lichtenstein: Lichtenstein se hartbees (*minder gebruiklik*) (na M.H.K. Lichtenstein, D. dierkundige en reisbeskrywer) Mofhartbees: ...

Malpighi: liggaampie van Malpighi (*na M. Malpighi, It. anatoom, histoloog en embrioloog*) Klein struktuur i.d. nier van 'n werweldier, ...

Leenwoordgroepe is nog 'n tipe multileksikale lemma wat bevoorreg is om etimologiese toeligting te kry. Hier word deurgaans die taal aangedui waaruit geleen is, bv.:

locus standi [lo'koesstan'di] leenwoordgroep. (*regswetenskap*) (*Lat.*) Reg van 'n party om in 'n hof te verskyn ...

laissez faire ... leenwoordgroep. Ook *laissez-faire*. (*Fr.*) ...

Let daarop dat daar by die leenwoordgroepe uitspraakleiding en etikette voorkom, maar die grammatikale leiding is maar yl in dié sin dat daar geen aanduiding is van sintaktiese kategorie of funksie nie. Deurgaans word slegs leenwoordgroep aangedui wat opsigself eerder by die etimologiese inligting tuis hoort. Die beste bewys dat WAT IX multileksikale lemmas steeds anders as leksikale lemmas hanteer, is dat in die artikel van *laissez-faire* as leksikale lemma, die etimologiese toeligting en die aanduiding dat dit 'n leenwoord is verkeerdelik verval, maar die sintaktiese kategorie nou wel aangetoon word, nl. s.nw.

laissez-faire ... s.nw. Sien LAISSEZ FAIRE

3.1.4 Afkortings

Nog 'n waardevolle makrostrukturele vernuwing in WAT IX is dat afkortings op hulle alfabetiese plek geplaas word, en nie soos in die vroeëre dele as eerste inskrywings by die betrokke alfabetletter nie. Volgens Gouws (1994) kan die vindbaarheid van sulke afkortinglemmas soms lastig wees, veral waar die uitspraak van die afkorting nie met sy alfabetiese plasing ooreenstem nie. Gouws noem hier die teken £ as afkorting van die Latyns *libra* ter aanduiding van die Britse pond as geldeenheid wat onder L gelemmatiseer is. Die skrywer stem saam met Gouws dat die voordele wat hierdie plasingstelsel vir die gebruiker inhou, veel groter is as die enkele nadele. Vergelyk byvoorbeeld die gebruiker wat hom tot deel V vir die begin van alfabetletter K moet wend indien hy / sy agterkom dat daar geen afkortings op hulle alfabetiese plek in deel VIII is nie.

Alhoewel die Opnamebeleid op pp. i-ii geen melding maak van die opname van afkortings nie, spreek leksikografiese dade sterker as toeliggende woorde: afkortings word as volwaardige lemmas met 'n volledige mikrostrukturele bewerking opgeneem. Eerstens word uitspraakleiding tereg slegs aangefref by dié afkortings wat in die spreektaal gebruik word. Hier is die klemaan-

duiding veral van belang. By afkortings wat slegs in die skryftaal voorkom, ontbreek die uitspraakleiding. Vergelyk:

Luk. afk. (*Bybelboek*) (*in verwysings*) Lukas: ...

LUK (*ook met punte L.U.K.*) [*elyka:'*] afk. LUK's. Lid van die Uitvoerende Komitee: ...

Etimologiese inligting word by sommige afkortings aangetref, sommiges het volledige sitate as voorbeeldmateriaal, en etikette word frekvent aangetref. Heelwat etikette handel oor die skryfwyse (met of sonder punte) van afkortings. Vergelyk:

lbf afk. (*gewigseenheid*) (*voorafgegaan deur 'n syfer*) *libra* (*Lat.*) + *force* (*Eng.*), pondgewig: 'n Onelastiese tou van lengte 4 vt kan net 'n gewig van 6 lbf dra (W.F. Beezhold: *Meganikaprob.*, 1969, 79).

l.c. afk. (*in bronverwysings*) Ook *loc. cit.* *loco citato* (*Lat.*), op die aangehaalde plek; *sin. t.a.p.*

By laasgenoemde afkorting word selfs 'n sinoniemverwysing gegee.

Mikrostruktureel word afkortings afgeskeep wat die aanduiding van woordsoorte betref. Alhoewel dit heelwat eenvoudiger is as by multileksikale lemmas om woordsoortstatus aan afkortings toe te ken, word daar feitlik deurgaans net aangetoon dat dit 'n afkorting is. Vergelyk al die aangehaalde voorbeelde hier bo. By enkele afkortings word daar egter wel 'n woordsoort aangedui, maar die gebruiker sal nie die rasionaal daarvoor kan bepaal nie. Vergelyk:

LSD (*ook soms met punte L.S.D.*) [*el'esde:'*] s.nw. 'n Kleurlose wit, in water oplosbare, kristallyne verbinding, ...; *sin. lisergiensuurdiëtielamied* (minder gebruiklik); LSD-25 (ongewoon) ...:

LSD-25 (*ook soms met punte L.S.D.-25*) ... afk. (*ongewoon*) LSD: ...

LSH (*ook soms met punte L.S.H.*) [*el'esha:'*] afk. leerstafhoof.

L.S.O.D. (*ook sonder punte LSOD*) [*el'esode:'*] s.nw. L.S.O.D.'s. Afk. vir *Laer Sekondêre Onderwysdiploma* (verouderd).

Let op die inkonsekwensie by twee agtereenvolgende lemmas, met LSD wat as selfstandige naamwoord aangedui word, maar die wisselvorm LSD-25 direk daaronder word slegs as afkorting benoem. Hieruit sou die gebruiker dus kon aflei dat LSD wel 'n afkorting is. Van die daaropvolgende twee lemmas word alleen L.S.O.D. uitgesonder vir selfstandigenaamwoordstatus. Die bewerking van die twee afkortinglemmas wat woordsoortaanduidings het, verskil ook. In die artikel van LSD klink "afkorting" glad nie. Die volvorm word as 'n sinoniem verstrekk. By L.S.O.D. daarenteen, word "afkorting" as deel van die definiens saam met die volvorm aangebied.

Verdere dele van die WAT moet voortgaan met die huidige wyse van opname van afkortings, maar aandag sal gegee moet word aan die konsekwentheid en gedetailleerdheid van die mikrostrukturele bewerking van afkortings.

3.2 Mikrostrukturele inhoud

WAT IX is mikrostruktureel meer gevorderd as die voorafgaande dele: die lemmas word oor die algemeen beter bewerk, en die spektrum van taalkundige inligtingstipes per artikel is meer uitgebrei. Uitspraakleiding word by feitlik alle lemmas met behulp van fonetiese transkripsie verskaf, en by onverklaarde lemmas word die woordsoorte sowel as die hoofklem vir die eerste maal aangetoon. Volgens die Hoofredakteur (p. iii) word onverklaarde lemmas dus net soos gewone lemmas gehanteer om hulle makrostrukturele status binne die mikrostruktuur aan te dui. Verder word die leksikale betrekkinge van lemmas beter aangetoon deurdat daar heel dikwels nie net sinonimie aangetoon word nie, maar ook semantiese opposisie. Vergelyk onderstaande inskrywings:

laagaf [la:x'af] bw. Ook *laag af*. Ver na onder; ook, ver weg: teenoor *hoogop*:

lemoen [ləmun'] s.n.w., lemoene; lemoentjie. ...

- 1 Vrug v.d. lemoenboom ...
- 2 Lemoenboom ...
- 3 (*ongewoon*) Oranje: ...

lemoen'agtig, lemoenag'tig b.n.w., **lemoen'blaar** s.n.w., **lemoen'boer** s.n.w., **lemoen'boerdery** s.n.w. ...

'n Belangrike bate van die WAT IX is dat waar die *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* (1991) spel- en skryfopsies aan die gebruiker bied, bv. ten opsigte van die los- en vasskryf van woorde, hierdie opsies ook in die lemmas weergegee word. Sien **laagaf** hier bo. Die WAT IX dui selfs aan waar die huidige *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls* afwyk van die skryfwyse van die 1964-uitgawe:

lt.genl. (ook *vroeër met 'n koppelteken* lt.-genl.) afk. (*gew. voor 'n eiennaam gebruik*) luitenant-generaal ...

lt.goew. (ook *vroeër met 'n koppelteken* lt.-goew.) afk. (*gew. voor 'n eiennaam gebruik*) (*histories*) luitenant-goewerneur ...

Dit val daarom op dat die 1964-spelling van **óf** ... **óf** in 'n sitaat by die lemma **lugsлаг** behoue bly. Die gebruiker word sodoende onder die indruk gebring dat dít die korrekte spelling is. Aangesien daar genoeg ander sitate binne die genoemde artikel voorkom, kon hierdie sitaat eenvoudig weggelaat word. Aan-

gesien die sitaat wel opgeneem is, moes hier minstens 'n opmerking wees wat die gebruiker attent maak op die verouderde spelling.

lugslag ... s.nw.

1 Slag waarby lug verplaas word: ... 'n *Hewige lugslag (het) gevolg wat veroorsaak het dat geboue in 'n omtrek van tot bykans twee myl, vanaf die punt direk onder die ontploffing of vernietig, of onbruikbaar was* (TNW, Des. 1964, 168). ...

Deur die jare het o.a. die volgende besware teen WAT-artikels geklink: die gebrek aan uitspraakleiding, te veel onnodige voorbeeldmateriaal of 'n swak keuse daarvan, foutiewe polisemiese versus homonimiese leiding, swak betekenisleiding, en rassistiese (deesdae veral ook seksistiese) definiense of voorbeeldmateriaal. Die res van die artikel sal ondersoek instel of WAT IX enigszins 'n verbetering op sy voorgangers is wat bogenoemde betref.

3.2.1 Uitspraakleiding

Dat WAT IX hom wel deeglik aan kritiek (Gouws 1985: 15, Vos 1992: 86, Feinauer 1993: 287) ten opsigte van uitspraakleiding steur, blyk duidelik daaruit dat hoofklemaanduidings nou ook soos reeds gemeld, deurgaans by onverklaarde meersillabige lemmas gegee word. Verder word fonetiese transkripsie in deel IX by die meeste lemmas, en nie slegs by uitgesoektes soos in voorafgaande dele nie, aangetref. Die transkripsie self word taalkundig korrek tussen vierkantige hakies, en nie meer tussen ronde hakies nie, geplaas.

Die WAT IX is die eerste Afrikaanse woordeboek wat bykans elke verklaarde lemma van 'n fonetiese transkripsie en hoofklemaanduiding voorsien, en ook Otto (1994) en Gouws (1994) maak melding van die positiewe aspek hiervan. By enkele lemmas neem die uitspraakleiding die gebruiker in ag deur hoegenaamd nie voorskriftelik te transkribeer nie, maar die meer korrekte en die lekeuitspraak naas mekaar sonder enige etiket te plaas. Vergelyk hier voorbeeld die onderskeie transkripsies van **lamé** en **logo**:

lamé [lame:' / laməi'], **logo** [lo:'xo: / læu'gœu]

Dit is dan tog vreemd dat by **lycra** slegs een transkripsie verskaf word, naamlik [lai'kra], terwyl [li'kra] veel meer gebruik word. Vir alle samestellings en afleidings van **Luther** word deurgaans ook net een uitspraak verskaf, naamlik [ly'tər], terwyl heelwat sprekers dit as [lu'tər] uitspreek. By die lemma **landbou-ekonomie** word daar tereg vir elke variasie-uitspraak van die "e" in **ekonomie** voorsiening gemaak, en by **lamelproduk** hou die transkripsie rekening met die vokaalreduksie wat by **produk** voorkom:

landbou-ekonomie [lant'boeui:kənumi / lant'boeue:kənumi / lant'boeue:kənumi],
lamelprodukt [lamel'pruðək]

Tot hier toe dan die positiewe uitspraak oor die gehalte van die fonetiese transkripsie in WAT IX. Gouws (1994) se siening dat die uitspraakleiding hier die inskrywingstipe is wat op taalkundige grond die skerpste gekritiseer kan word, word heelhartig ondersteun. Die kritiek handel nie oor enkele geïsoleerde gevalle waar 'n toevallige transkripsiefout gemaak is nie, bv. **langwerkend** wat in die transkripsie 'n slot-[d] kry en **ligabsorpsie** en **ligabsorberend** waarvan die "b" as 'n [b] getranskribeer word nie (Gouws 1994). Die probleem is heelwat dieperliggend deurdat die Redaksie hulle nie steur aan transkriberingsvoor-skrifte nie.

Die eerste ernstige transkriberingsfout wat voorkom, is dat lemmas volgens hulle letteruitspraak getranskribeer word. So word die eerste "r" van die lemma **lugverkeer** bv. getranskribeer: [lœxfær:er]. Sulke uitspraakleiding is vir die gebruiker van geen waarde nie. Talle sulke gevalle is opgeteken waarvan enkeles genoem word. Die lemma **letteruitspraak** is toevallig nie met twee [t]'s langs mekaar getranskribeer nie, maar vergelyk die volgende:

langskeeps [lɑŋ'ske:ps], **langssy** [lɑŋ'ssɔi], **langsterttinktinkie** [lɑŋ'ste:rt-
 tɔŋtɔŋki], **landdag** [lant'dax], **landtong** [lant'tɔŋ], **landtogganger** [lant'-
 tɔxxɑŋhər], **landdier** [lant'di:r], **laaggradig** [la:xxra:dəx / la:x'ra:dəx],
laedrukkoker [la:'hədrekko:kər], **lurexstof** [ly'reksstɔf].

Al bogenoemde voorbeelde is 'n samestelling of samestellende afleiding van die een of ander aard. Terwyl **laggas** as samestelling onjuis met twee [x]'s getranskribeer word, word **lagge** as simpleks korrek weergegee. Sodoende word die gebruiker net meer mislei, want by hierdie gevalle is die uitspraak dan nie die bepalende faktor vir die transkripsie nie, maar wel die morfologie.

Volgens Gouws (1994) misken die fonetiese transkripsies wat in WAT IX aangetref word bepaalde klankpatrone en -prosesse van Afrikaans. Assimilasieprosesse waaronder stemassimilasie en nasaalassimilasie word gewoon geïgnoreer wanneer die Redaksie alleen een uitspraakvariant, naamlik die letteruitspraak aanbied. Voorbeelde waar stemassimilasie misken word, sluit in **lid-doring** [lɔt'do:rɔŋ], **liefde** [lif də] en **loopbaan** [lo:p'ba:n]. Vir nasaalassimilasie wat ontbreek, vergelyk onder andere: **lemoenkleur** [ləmun'klør], **loonkoste** [lo:n'kɔstə], **lyngooi** [lɔin'xo:i], **langbeksteenbras** [lɑŋ'bəkste:nbras], en **ligaanpassing** [lɔx'a:npasɔŋ]. Vokaalreduksie word soms aangedui soos in **lamelprodukt** wat reeds genoem is en **liederkomponis** [li:'dərkomponəs / li:'dərkomponəs]. Dit ontbreek ongelukkig te dikwels om die ware taalgebruik van moedertaalsprekers weer te gee. Vergelyk byvoorbeeld **lojaal** [lo:'ja:l], **liefdesgodin** [lif dəsxo:dən], **logistiek** [lɔxəstik'], **lekeapostolaat** [le:kəapostola:t], en **lektō-**

raat [lektora:t']. Otto (1994) merk ook op dat vokaalreduksie inkonsekwent aangedui word: by **Laagportugees** wel, maar nie by **laaglandgorilla** nie.

Waar die Redaksie hoegenaamd nie daarin slaag om die werklike uitspraak weer te gee nie, is by lemmas waar glyerinvloeging ter sprake kom. Die vernaamste probleem hier is dat daar selde variasie aangetoon word. Volgens Gouws (1985: 17) moet daar by uitspraakleiding in die vorm van fonetiese transkripsie juis volledige variasie aangetoon word. Die belangrikste fout wat begaan word, is dat daar slegs 'n [h] as glyer ingevoeg word, en dat daar dan nie 'n variant voorsien word waar die [h] deur 'n [j] of [w] of bloot 'n glottisslag vervang word nie. In Afrikaans word die [h] dikwels 'n [j] na die vokale [i], [æi], [o:i] of [œy], en 'n [w] na die vokale [u] en [œu]. Na die vokale [i] en [a:] word gewoonlik 'n [h] alleen ingevoeg, indien die spreker wel iets invoeg. Vergelyk onderstaande voorbeelde uit die WAT waar die [h] ook met 'n [j] vervang kon word:

laboratorium [labərato:'rihoem], **liniaal** [ləniha:l' / liniha:l'], **linieer** [lənihe:r' / linihe:r'], **looier** [lo:i'hər], **leier** [ləi'hər], **lisensieer** [ləsensie:r'], **luier** [lœyhər]

Hierdie fout word verswaar daardeur dat die WAT by die lemma **laagrelief** wel die glyer [j] heeltemal korrek as variant aantoon: [la:x'relihef / la:x'relijef]. Die WAT-redaksie is dus bewus van die variasie: hulle toon dit net selde aan.

In die volgende WAT-voorbeelde kan die [h] met 'n [w] vervang word:

landauer [landau'hər / lan'dauhər], **linguaal** [ləŋxuha:l'], **landbouer** [lant'bœuhər], **louere** [lœu'hərə], **Ligbloue** [ləx'blœuhə]

Oordrewe glyeruitspraak word by sommige lemmas deur die fonetiese transkripsies aangetoon. Hier word die gebruiker dus ook kommunikatief verkeerd gelei. Otto (1994) wys op die ongevarieerde transkripsie van **lae** en al die samestellings en afleidings waarin **lae** optree. Nêrens word aangetoon dat sommige sprekers **lae** as eensillabig uitspreek nie, want dit word deurgaans as [la:'hə] getranskribeer. Dieselfde kritiek geld ten opsigte van **leë** [le:'hə]. By die deursneespreker word daar geen definitiewe glyer gehoor by die uitspraak van die woord **honger** nie. Vergelyk egter die misleidende transkripsies van **landhonger** [lant'høŋhər] en **lughonger** [lœx'høŋhər] in die WAT IX.

Wat uiters teleurstellend is, is dat WAT IX steeds nie sillabeverdelings saam met hoofklemaanduidings en fonetiese transkripsies gee nie. Hier steur die WAT hom kennelik nie aan vroeëre kritiek nie. Vergelyk o.a. Feinauer (1993: 288) en Gouws (1989: 254). Die weglaat van die derde tipe uitspraakleiding maak die fonetiese transkripsie van onderstaande lemmas nutteloos:

LUK [ɛlyka:], **L.S.O.D.** [ɛleso:de:]

By bogenoemde moet die leksikograaf hom op die taalintuïsie van die gebruiker beroep om die uitspraakleiding enigsins te laat slaag. Dit is vanselfsprekend leksikografies totaal onaanvaarbaar. Nie net by afkortings sou sillabe-verdelings groter uitspraakeendigheid lewer nie. Oningeligte gebruikers sou nie by die volgende lemmas die uitspraakverskil uit die fonetiese transkripsie en die hoofklemaanduiding kon aflei nie. Die derde tipe uitspraak-inligting, naamlik sillabe-verdeling is hier onontbeerlik:

¹leweraar [le:'vəra:r] s.nw. ... Leweransier:

²leweraar [le:'vəra:r] s.nw. Enigeen v.d. are wat bloed wat i.d. lewer gesuiwer is, n.d. onderste holaar voer: ...

Verdere lemmas waar die sillabe-verdeling uitspraak-hulp sou verleen, is byvoorbeeld by lammeroes [la'mərus], lammerooi [la'məro:i] en lusernerd-vlooi [luse:r'ənertflo:i / ...]. Saam met Gouws (1994) kan slegs gehoop word dat 'n volgende deel van die *WAT* ook sillabe-verdeling bevat. Die Redaksie sal in verdere dele ook indringend aandag moet gee aan die fonetiese transkripsies sodat die natuurlike Afrikaanse uitspraak so getrou moontlik weergegee word.

3.2.2 Voorbeeldmateriaal

Die *WAT IX* sorg vir 'n uiters volledige en bruikbare versameling voorbeeldmateriaal. Dit is opmerklik dat hier heelwat meer van poëme gebruik gemaak word as in vorige dele wat die gevolg het dat hier nie soos in vorige dele, lemmas is wat geen voorbeeldmateriaal het nie. Voorbeeldmateriaal moet egter te alle tye funksioneel wees sodat die gebruiker optimale nut uit elke woordeboekartikel kry.

Volgens Gouws (1991: 275) moet daar kohesie binne 'n woordeboekartikel bestaan: die afsonderlike inskrywings moet mekaar dus op die een of ander manier aanvul. Voorbeeldmateriaal is een tipe inskrywing wat hierdie kohesie kan bewerkstellig deur byvoorbeeld definiense, etikette of grammatikale toeligting aan te vul. Die *WAT IX* illustreer dit uitstekend deur die sitate in die lang artikel van liefde heg te laat aansluit by die grammatikale toeligting wat heel aan die begin gegee word, en wat herhaal word by die betrokke polisemiese onderskeidings

liefde ... s.nw. (met mv. in bet.1b I en ii, en 4)

1 ...

b I ... *Hy kyk op (na haar) met oë waarin nuwe belangstellings ou liefdes verdring* (E. Leroux: Silbersteins, 1962, 78).

ii mv. *liefdes*. ... *Vergeefse liefdes en ongekonsumeerde verhoudings* (H. Aucamp: Enkelvlug, 1978, 27).

4 mv. *liefdes; vkw. liefdetjie*. ... *Dit (is) miskien logies dat my vrou een*

van sy ou liefdes was (J. Meintjes: Gister, 1963, 145). *Sy gedagtes vér daarvandaan by sy eerste blonde liefdetjie* (A.P. Brink: Rapport, 1976, 150).

WAT IX wyk met bogenoemde weldeurdagte sitate ook af van die vroeëre beleid dat slegs die lemma sonder meer in die voorbeeldmateriaal vergestalt word. Die pragmatiese funksie van die voorbeeldmateriaal kom hier sterk op die voorgrond deurdat die gebruiker 'n praktiese toepassing van die grammatikale toeligting sien. Ongelukkig word hierdie goeie gebruik van voorbeeldmateriaal nie konsekwent genoeg toegepas nie. Vergelyk die sitate in die artikel van ²lui II 2 b:

II s.nw., lui; luitjie. (*t.o.v. 'n klok of soortgelyke apparaat*)

1 ...

2 a ...

b (*dikw. i.d. vkw.*) Telefoonoproep: *Hy staan op om ... die lui te beantwoord* (TL, Nov. 1969, 30). *Nou goed dan, Lenia, en dankie vir die lui* (H. Aucamp in Aucamp - Bakkes: Baksel, 1973, 24).

Nie een van die twee sitate toon aansluiting by die etiket, naamlik dat hierdie vorm dikwels as verkleinwoord optree nie. Hier word geen kohesie tussen etiket en voorbeeldmateriaal bewerkstellig nie. Dit het tot gevolg dat die leksikografiese waarde van die artikel laag is, en die gebruiker word benadeel deurdat hy nie die genoemde frekwente optrede van luitjie geïllustreer sien nie.

Nog 'n manier waarop die aanbod van voorbeeldmateriaal tot hegte kohesie binne die woordeboekartikel kan lei, is dat die sitate chronologies aangebied kan word met bv. die oudste optekeninge eerste en die modernstes laaste. Indien daar enige etikette aanwesig is wat op gebruiksfrekwensie dui, toon die sitate aansluiting daarby deur die tydvak aan te toon waarbinne die betrokke lemma aangetref is. Reeds in (1993: 293) wys Feinauer daarop dat daar in WAT VIII nêrens genoem word volgens watter maatstaf die sitate georden word nie. Die ouderdom en register van lemmas kan steeds in WAT IX nie nagegaan word aan die hand van die sitate nie. Dit lyk steeds of sitate lukraak opgeneem en gerangskik word. Afgesien van die kohesie en historiese inligting wat binne die artikel verlore gaan, gebeur dit dat sitate dikwels uit 'n baie beperkte tydvak geneem is. Volgens Gouws (1994) is hierdie jaartalverspreidings dan nie verteenwoordigend van die betrokke lemmas se werklike gebruik nie.

Die sitate wat by die lemma **lamlendig** aangetref word, illustreer presies bogenoemde probleem. Onder die eerste polisemiese inskrywing 1a van **lamlendig** volg die jaartalle van die sitate soos volg op mekaar: 1964, 1959, 1975, 1971, 1953, 1940, 1929, 1949, 1962. Hierdie opname toon wel verspreiding wat die tydvak betref, maar die rangskikking van die sitate is heeltemal lukraak, en die modernste optekening van **lamlendig** is in 1975, terwyl hierdie lemma nog aktief is in sowel die skryf- as spreektaal. Die laatste sitaat in die hele artikel

van **lamlendig** is uit 1979. Hierdie keuse van sitate weerspieël dus nie die werklike gebruik van die woord **lamlendig** nie.

Daar is reeds gesê dat *WAT IX* makrostruktureel erkenning probeer gee aan die Suid-Afrikaanse werklikheid. Dit lei tot die opname van vorme wat frekwent in Kaapse Afrikaans aangetref word, soos **lamoen** en **lekka**. Die mikrostruktuur in die vorm van voorbeeldmateriaal wat by hierdie lemmas aangetref word, maak hierdie poging egter ongedaan, want dit weerspieël nie die sosiale realiteit nie. Vergelyk:

lamoen [lamun'] s.n.w. lamoene; lamoentjie. (*geselstaal; verouderd*) Sien LEMOEN: *Daar (word) lamoene en nartjies verkoop* (Brandw., 15 Des. 1912, 418).

lekka ... b.n.w. (*geselstaal; ongewoon*) Sien ¹LEKKER 1: *Man, was daai tamaties vir jou lekka! Lekka, lekka ywe* (I.D. du Plessis: Fez², 1944, 27).
Ook byw.: *Sy kan treurig sing en lekka sing* (Transv., 31 Jan. 1966, 2).

By **lamoen** is daar geen sitaat wat die Kaapse *geselstaal* illustreer nie; alleen 'n sitaat uit 'n ou bron wat terugwys na die etiket *verouderd*. Dit terwyl **lamoen** frekwent gehoor word. By **lekka** word die *geselstaal* wel heeltemal tereg in die poëem weergegee, maar die twee sitate uit ou bronne dui daarop dat **lekka** ook 'n verouderde vorm is, terwyl dit net so min ongewoon of verouderd soos **lamoen** is.

Hierdie swak gekose en min voorbeeldmateriaal by bogenoemde en ander soortgelyke lemmas dui weer eens op die tekortkominge in die databasis. Die databasis bevat te min spreektaalvorme om sinvolle voorbeeldmateriaal by *geselstaal* te lewer. Waar die redaksie hierdie probleem oorkom by ander frekwent gebruikte spreektaalvorme soos **laken**, **lekker**, **lepel**, **loop**, ens. deur wyd van poëme gebruik te maak, moet poëme konsekwent ook by frekwent gebruikte Kaapse vorme verskaf word. Gouws (1994) wys daarop dat waar 'n woordeboek oor 'n databasis beskik, veral sitate as voorbeeldmateriaal verstrekkend word. Dat daar by gewone woorde uit die spreek- en skryftaal, soos hier bo genoem, hoofsaaklik poëme en relatief min sitate gegee word, dui vir hom daarop dat algemene woorde nie so goed in die databasis verteenwoordig is nie. Dit verlaag op sy beurt die waarde van die *WAT* as 'n aanduiding van gebruiksfrekwensie.

Volgens Lombard (1992: 150) moet daar in woordeboeke baie meer klem geplaas word op die werklike en natuurlike taalgebruik. Rademeyer (1992: 188) merk op dat daar in die *WAT* nie genoegsaam uit die alledaagse skryf- en spreektaal gesitater word nie. Sy merk ook op dat praktiese leiding oor die alledaagse taal vir die woordeboekgebruiker van veel groter waarde sal wees as die talle literêre voorbeelde vol eienaardighede. In *WAT IX* geld hierdie aantyging van Rademeyer steeds deurdat daar oneweredige leksikale bewerking van lemmas voorkom: die leksikale lading van sommige gewone lemmas is heelwat

ligter as dié van ongewone lemmas. Sodoende word die gebruiker weer eens mislei t.o.v. die frekwensie van lemmas: die afwykende kry meer aandag wat groter frekwensie impliseer, terwyl die afskeep van tipiese lemmas ook minder frekwensie impliseer. Vergelyk byvoorbeeld die heelwat langer inskrywings van vreemde woorde soos *ladinoklawer*, *landauer*, *lemma*, *liewerlee*, *linguaal*, en *luglokasie* teenoor die inskrywings van gewone woorde soos *ladybird*, *landaf*, *leuning*, *liewers*, *liniaal*, en *lugmag*.

Hierdie probleem spruit uit die Prerenaisance-metode van ekserpering deur medewerkers, wat steeds in die WAT gevolg word: vreemde woorde word juis opgeteken om te bewys dat hulle bestaan, en heelwat van hierdie optekeninge word as voorbeeldmateriaal geplaas. Lombard (1992: 154) wys daarop dat ekserpeerders eerder die ongewone as die gebruiklike opteken. Hy haal ook Landau (1984: 80) in dié verband aan: "... citation readers all too often ignore common usages and give disproportionate attention to uncommon ones". Die redaksie van die WAT moet bedag wees hierop, en nie in verdere dele voortgaan met hierdie misleidende beeld t.o.v. die frekwensie van ongewone lemmas nie, of die WAT moet dit in sy toeligting baie duidelik stel dat sy sitate nie as absoluut verteenwoordigend van die taal beskou word nie, veral nie wat die frekwensie van woordgebruik betref nie.

In WAT IX is hier steeds te veel artikels waar voorbeeldmateriaal nie deurdink of gekeur word nê. Dit lei tot onnodige aanhalings of poëme wat op die ou end niksseggend is; m.a.w. dit dra niks nuuts by tot die gebruik of verstaan van die betrokke lemma nie. Vergelyk die ongewone lemma *luilappie* se voorbeeldmateriaal waar dieselfde inligting keer op keer herhaal word, bv. dat dit saam met die werkwoord *bak* optree, en dat dit 'n klein tipe pannekoekie is. Een sitaat en een poëem sou voldoende wees.

luilappie ... s.nw., *luilappies*. Selde ook *leilappie*. Klein pannekoekie: ook soms, plat vetkoekie of ander plat koekie in vet gebak: *Gaan ons plaatkoekies bak, of luilappies? As jy te lui is om groot pannekoekie te maak, dan bak jy sommer gou-gou luilappies* (Robertson). *Die susters gaan hierdie keer nie pannekoek nie, maar luilappies op die bazaar bedien* (Krugersdorp). *'n Luilappie is 'n klein pannekoekie. Gewoonlik word drie of vier tegelyk in 'n pan gebak* (Oos-Londen). *Dit is "luilappies" genoem omdat dit so gou en maklik is om te maak. Dit is 'n soort pannekoekie. Die resep kan effens gewysig word en stywer soos vetkoek gebak word* (Burg., 16 Jul. 1958, 5 — brief uit Clanwilliam).

Vergelyk ook die voorbeeldmateriaal by:

²lui [lœy]

I ww., het gelui; *byv.* en *byw.* luidende of soms luidende, ...

1 (t.o.v. 'n klok of soortgelyke apparaat)

a 'n Gew. helder en weerklinkende of weergalmende geluid voort-

bring: *Die kerkklokke lui galmend. Die roomyskar se klokkie lui klingelend. Deurklokkies lui rinkelend of gonsend. Die elektriese alarm lui skril. "Tieng-tong" lui die klokkie toe ons die winkel binnestap. Het die telefoon gelui terwyl ek weg was? ≈ Ons hoor die Paasfeesklokke / wat oor die wêreld lui* (Ges. 147: 3; 1983). *Die aandklokke lui in die verte / In tone wat saggies kom streel* (F.A.K.-sangb., 1961, 400). *'n Klokboei klink / oor die see, skommel en lui* (D.J. Opperman: Jorik, 1949, 60). *Hy* (die fietsklokkie) *lui nie soos 'n skoolklok en 'n voordeurklok en 'n gewone fiets se klok nie* (F. v. Zyl in Louw - Schumann: Afr. Kersboek, 1963, 135). *Die telefoon het gister feitlik onophoudelik by die pastorie gelui* (Volksbl., 3 Mrt. 1989, 1). *Jy hoor die ongewone geluid van luiende klokke* (E. Baker in Stad, 1977, 49).

Hierdie voorbeeldmateriaal is heelwat meer deurdag gekies as dié van luilappie. Verskillende tipes klokke word by die poëme aangetref. Die alarm en telefoon verteenwoordig die "soortgelyke apparaat" wat in die etiket genoem word. Wat die sitate betref, 'n verledetydsvorm word aangetref sowel as 'n illustrasie van die byvoeglike gebruik, nl. luiend. Die Redaksie kon egter die sitate uit die Gesangboek, die sangbundel, en uit Opperman gerus gelaat het. Dit verswaar die artikel onnodig, en is van weinig nut vir die gebruiker aangesien dit nie net verhewe literêre taal bevat nie, maar ook niks nuuts aangaande die lemma illustreer nie.

Heelwat aandag sal aan die opname en ordening van voorbeeldmateriaal in komende dele van die WAT geskenk moet word.

3.2.3 Rassisme en Seksisme

Dat dit vir die WAT erns is om rassistiese en seksistiese leksikale items so sensitief moontlik te hanteer, blyk uit die internasionale kongres oor die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die WAT wat die Buro van die WAT vanaf 8 - 10 Februarie 1994 op Stellenbosch aangebied het. In 'n beleidstuk wat na die kongres verskyn (Beleidstuk vir die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* 1994: 3), word gesê dat onder andere uitdrukkings waarin 'n rassistiese komponent voorkom, slegs in die elektroniese manuskrip gehanteer sal word. "Die uitdrukking *'n los hotnot* sal byvoorbeeld in die artikel van die lemma *hotnot* ... tot elektroniese manuskrip verwerk word."

In WAT IX is *loshotnot* egter as gewone leksikale lemma opgeneem beide as adjektief en as naamwoord. Daarmee saam verskyn die volgende etiket (*oorspr. wsk. rassisties, en tans mntl. deur sommige so aan gevoel; geselstaal*). Alhoewel die etiket dalk ietwat sterker gestel kon word, is daar in die definiensgedeeltes en in die voorbeeldmateriaal geen rassistiese komponente nie. Die WAT het bepaald ver gevorder indien hierdie lemma vergelyk word met die gedeelte

in WAT IV waar 'n **Los Hotnot** inderdaad as uitdrukking binne die artikel van die rassitiese term aangetref word. In deel IV is die enigste etiket wat naas die lemma gegee word, (*geselstaal*). Die WAT moet gelukkigewens word met die verandering in perspektief en gesindheid wat duidelik blyk nie net uit bogenoemde etikettering nie, maar ook uit onder andere die etikettering by **lokasie** (*veral as toepassing v.d. apartheidsbeleid as diskriminerend en neerhalend aangevoel*), **losvolk** (*tans dikw. as neerhalend aangevoel; verouderend*), en **luglokasie** (*veral as toepassing v.d. apartheidsbeleid as diskriminerend en neerhalend aangevoel*). Ook nie in die definiense of voorbeeldmateriaal van bogenoemde lemmas is materiaal aangetref wat aanstoot sal gee nie. Een lemma is wel aangetref waar die definiens 'n onnodige verwysing na ras bevat, naamlik **lanie**:

lanie [la:ni] s.nw. lanies. (*geselstaal, ook neerhalend*) Ook soms *larnie*. Man of seun, veral blanke man of seun, dikw. in 'n gesagsposisie: ...

Wat wel uit die etiket by **lanie** blyk, is dat die WAT IX konsekwent etiketteer, en nie net t.o.v. lemmas wat op gekleurde persone betrekking het nie. Neerhalende benamings geld ook nie net vir verskillende rassegroepe nie, maar ook vir verskillende volkere. Ook hier word etikette ingespan:

lunsriem ... s.nw. .

1 ...

2 a ...

b ...

c ... (*dikw. met 'n hl. Lunsriem*) (*neerhalend; verouderd*) Engelsman: ...

Die WAT is ook bedag op sensitiwiteit rondom geslag, want soos Lombard (1992: 152) dit stel: "die tydsgewrig waarin die gebruikers hulle bevind, (moet) in ag geneem word." Volgens die Beleidstuk (1994: 4) word dit gestel dat geslag nie ophefbaar is nie. Die vroulike vorms in geslagsopposisiepare word dus wel gelemmatiseer en volledig bewerk in WAT IX. Die Buro wil egter 'n rol speel in die gelykberegting van geslagte. Die artikels van die volgende geslagsopposisiepare is nagegaan om te sien of daar wel gelykberegting plaasvind. Vergelyk eerstens die puik hantering van die geslagsopposisiepare **lektor** en **lektrise**:

lektor ... s.nw., *lektore of selde lektors; lektortjie*. Manlike of vroulike persoon wat as dosent aan 'n tersiêre onderwysinrigting, veral 'n universiteit, verbonde is en wat nie die status van 'n professor het nie; ook soms, manlike of vroulike persoon wat ander gevorderde of gespesialiseerde onderrig gee: ... Vgl. LEKTRISE.

lektrise ... s.nw., *lektrises; lektrisetjie*. Vroulike persoon wat as dosent aan 'n tersiêre onderwysinrigting, veral 'n universiteit, verbonde is en

wat nie die status van 'n professor het nie; ook soms, vroulike persoon wat ander gevorderde of gespesialiseerde onderrig gee: ... Vgl. LEKTOR.

WAT IX hou tred met die tydsgegewig waarin die gebruikers hulle bevind deur *lektor* as die neutrale variant in die definieëns aan te toon: heelwat vroue verkies deesdae om woorde soos *lektrise* te vermy wat vroulik geslagtelik gemerk is. Die *WAT* sou die neutraliteit verder kon verhoog deur in plaas van "Manlike of vroulike persoon" bloot "persoon" te gebruik. Verder word die vroulike vorm nie gedefinieer deur blote verwysing na die neutrale vorm nie, maar *lektrise* word selfstandig gedefinieer. Dit sal Beylefeld en Van Jaarsveld (1994: 46) tevrede stel wat beswaar maak teen die teenstellingsdefinieëns (*Vroulike vorm van ...*) wat gewoonlik in Afrikaanse verklarende woordeboeke vir vroulike vorme gebruik word. "Die woordeboekgebruiker word telkens vooruit- of terugverwys na die manlike vorm van betekenisverklaring." Wat die voorbeeldsinne betref, tree die *WAT IX* ook onberispelik op deur die neutraliteit van die term te illustreer met voorbeelde waar *lektor* sowel manlike as vroulike referente het. Met die kruisverwysing by sowel *lektor* na *lektrise* en by *lektrise* na *lektor* lewer die *WAT IX* baanbrekerswerk wat geslagtelikheid betref. Volgens Beyer (1995: 25) het die *HAT* (1994) in ongeveer 150 geslagsopposisiepare net een maal 'n kruisverwysing vanaf die neutrale na die vroulike vorm, naamlik by *sekretaris* en *sekretaresse*. By die res is daar net eenrigtingverwysing vanaf die vroulike na die neutrale vorm. Met die kruisverwysings tussen die neutrale en vroulike vorme dui die *WAT* hier ook die semantiese verhouding van opposisie aan. In par. 3.2 is reeds melding gemaak van hierdie wins in *WAT IX*. Volgens Gouws (1989: 158) "(is) die aanduiding van leksikale items wat in opposisie tot 'n bepaalde lemma staan, nie 'n verpligte woordeboek-inskrywingstipe nie. Dit kan eerder as 'n leksikografiese bonus beskou word".

By die geslagsopposisiepare *lyer* en *lyeres* is die bewerking ook bevredigend:

lyer ... s.nw., *lyers*; *lyertjie*. ... Iem. wat ly of aan iets ly: ...

lyeres ... s.nw. *lyeresse*; *lyeresse*. ... Vroulike persoon wat ly of aan iets ly: ...

Die neutraliteit van *lyer* word onmiddellik bevestig deur die gebruik van "iem.", alhoewel "persoon" groter konsekwensie met die direk daaropvolgende *lyeres* en bogenoemde geslagsopposisiepaar sou bewerkstellig. Die voorbeeldmateriaal by *lyer* dek ook vroulike *lyers*, en *lyeres* het 'n volledige definieëns. Die enigste beswaar is dat hier geen kruisverwysing van watter aard ook al tussen *lyer* en *lyeres* is nie. Weer eens is hier dus inkonsekwensie met *lektor* en *lektrise* as maatstaf.

Enkele artikels is wel gevind waar die *WAT IX* die manlike geslag onnodig begunstig:

¹leidster ... s.nw., leidsters; leidstertjie. Vroulike persoon wat lei: ... Vgl. LEIER.

leier ... s.nw., leiers; leiertjie.

1 a lem., dikw. 'n man, wat lei, of iets wat lei: ...

Vgl. ¹LEIDSTER.

Die gedeelte "dikw. 'n man" hoort nie in die definieus van **leier** nie, en dit versterk Beyliefeld en Van Jaarsveld (1994) se standpunt van geslagsongelykheid in woordeboeke. Afgesien daarvan word die gebruiker mislei, want hierdie inligting is onjuis; **leidster** word vandag selde gebruik. Die mees onlangse sitaat in die artikel van **leidster** is bv. uit 1972. Die Redaksie het by die keuse van die sitate ook 'n oordeelsfout begaan: in die enigste sitaat waar 'n vroulike leier figureer, tree die verkleiningsvorm van **leier** op, naamlik: "Sy het 'n baie sterk persoonlikheid, sy's 'n gebore leiertjie en die ander is min of meer haar slawe (E. Steenberg in Sarie, 12 Aug. 1970, 83)." Ander opmerkings oor bogenoemde: "iem." moet verkieslik deur "persoon" vervang word in die definieus van **leier**, en hier is weer kruisverwysings tussen **leidster** en **leier**.

Ook by die lemmas **leierdiaken** en **leierouderling** het die WAT IX nie rekening gehou met die veranderende maatskappy nie: vroue kan reeds 'n geruime tyd binne sommige gereformeerde kerke as diakens en ouderlinge diens doen. Dit word egter nie in die definieus van genoemde lemmas weer- spieël nie:

leierdiaken ... s.nw. Diaken deur sy kollegas gekies om namens hulle op te tree en sake waarby hulle as diakens betrokke is, te reël: ...

leierouderling ... s.nw. Ouderling deur sy kollegas gekies om namens hulle op te tree en sake waarby hulle as ouderlinge betrokke is, te reël: ...

Deur gewoon "sy" by die onderskeie definieus te skrap, kan geslagsneutraliteit aangetoon word. In verdere dele van die WAT moet definieus en voorbeeldmateriaal goed deurdink word sodat die Redaksie nie van geslagsvoorkeur beskuldig word nie. Ter wille van beter leksikografie moet geslagsopposisie- pare ook konsekwent bewerk word. Beyer (1995) kan byvoorbeeld geraadpleeg word vir die leksikografiese hantering van morfologies gemerkte geslagsopposisiepare.

3.2.4 Polisemie en homonimie

Wat betekenisverklaring as sodanig betref, word volstaan met 'n bespreking van die hantering van polisemie en homonimie in WAT IX: dit is een aspek wat

reeds heelwat kritiek ontlok het. Vergelyk bv. Gouws (1985), Gouws (1985a), Gouws (1986), en Feinauer (1993).

Wat die makrostrukturele ordening van die lemmas as homonieme of poliseme betref, word hier goeie leksikografie in WAT IX aangetref. Vergelyk byvoorbeeld die lemmas **lemmetjie** en **lensie**, waar die verkleiningsvorme van **lem**, en **lens** as homonieme onderskei word van die sitrusvrug en peulsaad. Soortgelyke homonimiese ordenings word aangetref waar meervoudsvorme as homonieme onderskei word, bv. **lappies** en **lansiers**. Die meervoudsvorm van **liggie** word egter nie as homoniem aangebied van **liggies** (besonder **lig**) en **liggies** (liggaamsoefening) nie. By die lemma **logger** word die vergrotende trap van **log** ook heeltemal tereg as homoniem van die kusvaartuig aangedui. So word **lewenswyse** as adj. ook homonimies onderskei van die naamwoord **lewenswyse**. Goeie leksikografie word ook bedryf deurdat die algemeenste lemma eerste geplaas word. By **lemmetjie** lyk die homonimiese plasing soos volg:

¹lemmetjie ... 1 Vkw. van *lem*.

²lemmetjie ... 1a Vrug van die lemmetjieboom ...

³lemmetjie ... Lemmie.

Die enigste afwyking is by **lansiers** waar die dansvorm voor die meervoudsvorm geplaas is: die meervoudsvorm is algemener bekend. Hierdie tipe homoniemaanduiding word soms ietwat te ver gevoer wanneer bv. **laslappies** as twee homonieme opgeneem word, naamlik eerstens as die meervoud van **laslappie** en daarna as **laslapwerk**. Hier is tog 'n definitiewe semantiese verband tussen die betekenis van **laslappies**, en hulle sou eerder as poliseme onderskei moes word. Vergelyk ook die homonimiese hantering van **lompe**:

¹lompe ... Verslete of verflenterde klere: ...

²lompe ... Iem. of iets wat lomp is: ...

³lompe ... Verboë vorm van *lomp*.

²lompe en ³lompe moes slegs polisemies en meerfunksioneel van mekaar onderskei word. Let hier ook op die plasing van die vreemdste vorm van **lompe** as eerste homoniem. Vergelyk ook die onverstaanbare homonimiese aanbieding van ³log en ⁴log waar die betekenisoreenkoms uiters duidelik uit die definiens blyk.

³log ... afk. (in wiskundige berekening) logaritme: ...

⁴log ... s.nw., logs. (gew. in minder formele taal) Sien LOGARITME: ...

Aan die ander kant is daar polisemiese lemmas aangetref waarvan die betekenis so ver verwyder is van mekaar dat hulle eerder as homonieme opgeneem

kon word. Vergelyk die foutiewe polisemiese opname van die subleksikale lemmas **-logie** en **-loog**:

-logie ...

- 1 Slotkomponent van selfst. komposita m.d. bet. "leerstelling, teorie of wetenskap", bv. *antropologie, biologie, ekologie, ...*
- 2 Slotkomponent van selfst. komposita m.d. bet. "woord, rede, spraak of gesprek", bv. *doksologie, tetralogie, toutologie, trilogie.*

-loog ...

- 1a Slotkomponent van selfst. komposita m.d. bet. "deskundige, student en (of) beoefenaar v.d. studieveld aangedui deur die eerste komponent", bv. *antropoloog, bioloog, dialektoloog, entomoloog, ...*
- 2 a Slotkomponent van selfst. komposita m.d. bet. "woord, rede, spraak of gesprek", bv. *dialog, epiloog, monoloog, proloog.*

By komplekse lemmas soos samestellings word daar in die WAT IX werklik probleme ondervind t.o.v. homonimiese of polisemiese ordening. Wat uit die oog verloor word, is dat die geheelbetekenis van samestellings, veral dié wat as verklaarde lemmas optree, nie sonder meer afgelei kan word uit die betekenis van die afsonderlike komponente nie. Daaruit spruit voort dat indien 'n komponent van 'n samestelling as simpleks dalk 'n polisemiese verhouding met 'n ander simpleks het, hierdie polisemiese verhouding kan verval indien dié simplekse binne samestellings optree. Vergelyk die hantering van **lugsteen** en **lugweg** as poliseme:

lugsteen ... s.nw.

- 1 Steen met gate of gleuwe wat voor 'n opening in 'n muur ingebou word om lugsirkulasie te bevorder: ...
- 2 ... Meteoor: ...

lugweg ... s.nw.

- 1 ... Enigeen van 'n verskeidenheid weë waarlangs lug die lange bereik of verlaat: ...
- 2 ... Lugroete: ...

Alhoewel hier by albei samestellings polisemiese verhoudings tussen die afsonderlike komponente as simplekse kan bestaan, bv. **lug** (vir asemhaling, hemelruim), **steen** (mensgemaakte of natuurlike klip), of **weg** (figuurlike pad, pad), is daar tussen die samestellings geen sinchroniese of psigologiese verwantskap nie. Of enige taalgbruiker die kanaal waarlangs lug vir asemhaling en die roete waarlangs vliegtuie vlieg as verwant in betekenis sal ervaar, is te betwyfel.

Die samestelling **lugrooster** word wel heeltemal korrek as homonieme gehanteer alhoewel daar ook 'n duidelike polisemiese verhouding tussen die afsonderlike komponente bestaan:

- ¹**lugrooster** ... s.nw. Rooster, gew. i.d. muur of fondament van 'n gebou, waardeur lug sirkuleer: ...
- ²**lugrooster** ... s.nw. Vlugrooster: ...

Waar die gebruiker eerder 'n polisemiese aanbieding verwag op grond van die betekenisverwantskap by die onderskeie betekenis van die lemma **laaikas** het die *WAT IX* besluit om dit as homonieme aan te bied:

- ¹**laaikas** ... s.nw. Lae kas van ong. tafelhoogte met laaie; ...
- ²**laaikas** ... s.nw. Enigeen van verskeie kaste of toestelle waarin of waaruit bv. erts by 'n myn of ruyster by 'n oond gelaai word: ...

In Feinauer (1993: 293) word daar melding gemaak van die volgehoue korrekte verwysings wanneer daar na 'n polisemiese of homonimiese lemma verwys word. In *WAT IX* word hierdie tipe verwysing ook aangetref, maar dit word ongelukkig nie konsekwent gedoen nie. By die lemma **lansering** word daar wel na 'n homonimiese onderskeiding van **lanseer** verwys, maar by die lemma **lanseerder** nie:

lansering ... s.nw. Handeling of proses van iets te lanseer (¹**LANSEER**);

lanseerder ... s.nw.

- 1 Iets wat lanseer, veral 'n toestel of struktuur wat bv. 'n vuurpyl of geleide missiel ondersteun ...
- 2 Iem. wat lanseer: ...

By die korter definies van die tweede poliseem van **lanseerder** is die verwysing noodsaaklik vir die gebruiker om die regte afleiding te maak. By sirkeldefinisies soos by **lanseerder** is volledige verwysing absoluut onontbeerlik, want die gebruiker word eksplisiet deur die tipe definies na 'n ander lemma verwys. Die ontsluiting van die betekenisinligting, en dus die toeganklikheid van die woordeboek, sal juis verhoog word indien die gebruiker onmiddellik weet watter betekenis of betekenisonderskeiding ter sake is. Ander sirkeldefinisies waar verwysing ontbreek, is bv. by **lasweerstand** en **lopietempo**:

lasweerstand ...s.nw. (*elektronika*)

- 1 Weerstand van, of gevorm deur 'n las; sin. *belastingweerstand*: ...

lopietempo ... s.nw. (*krieket*) Tempo waarteen lopies aangeteken word; sin. *kolftempo*; ...

Dit lyk asof die gebruiker se ontsluitingstaak ietwat vergemaklik word deur die verskaffing van etikette sowel as sinonieme, maar vir die geskikte betekenis van *las* sal die gebruiker moet soek tot by die tweede kolom van die tweede homoniem van *las*. Indien hy / sy die sinoniem wil naslaan, moet deel I geraadpleeg word, en daar verskyn **belastingweerstand** met 'n ander etiket, nl. (*tegn.*). Hierdie artikel het weer eens twee poliseme waartussen die gebruiker moet onderskei. Hoeveel makliker en vinniger sou die ontsluiting van **lasweerstand** se betekenis nie wees indien daar 'n verwysing in die definieus naas *las* verskyn het nie!

Waar proefleesfoute onder geen omstandighede mag voorkom nie, is by die aangawe van verwysings. In WAT IX is twee sodanige foute aangetref, naamlik by ²ligting en by luier-luier:

²ligting ... Proses of resultaat van te lig (²LIG III 2): *In die ooste is daar die flou ligting van die naderende dag* (Huisg., 23 Febr. 1940, 53).

Die verwysing moes lui (¹LIG III 2): ²lig dui op die adjektief wat beteken "met 'n relatiewe ligte massa".

luier-luier ... bw. Iter. van *luier* (¹LUIER II 1). Op 'n luierende manier: ...

Daar bestaan hoegenaamd nie so 'n verwysing nie: ¹luier is die vergrotende trap van *lui*. ²luier het egter nie I- en II-onderskeidings nie. Die korrekte verwysing is (²LUIER 1 b) wat dui op "ontspanne of talmend voortbeweeg".

Waar hierdie tipe verwysing as oorbodig aan gevoel word, is by die onderskeie polisemiese onderskeidings van ²lig waar die sekondêre betekenisonderskeidinge telkens terugverwys na die primêre betekenis. Dit is tog net logies dat die primêre betekenis oorkoepelend geld vir die sekondêre betekenisonderskeidinge wat juis direk daaronder geplaas word om die noue polisemiese verband met die primêre betekenis aan te toon. Die verwysings verswaar net die definieus sonder dat enige bykomende inligting ontsluit word:

²lig ...b.nw., ligte; ligter, ligste.

1 Met 'n relatiewe lae massa; teenoor *swaar*: ...

Meer bep:

a Van 'n ligte (²LIG 1) ontwerp om maklike en vinnige ...

b Lig (²LIG 1) bewapen en toegerus ...

c Ligter (²LIG 1) as die korrekte, normale, ...

d Lig (²LIG 1) relatief tot grootte of omvang: ...

2a Wat rats, maklik of met vaardigheid ...

Gouws (1986: 76) merk op dat "(a) compound with one or more polysemous components may not be entered unexplained if the dictionary states that unexplained compounds have no semantic problems because of their transparency".

Tog gaan WAT IX steeds voort om ongeveer 2 500 onverklaarde samestellings, waarvan die meeste polisemiese komponente het, op te neem aan die einde van 'n artikel sonder enige polisemiese verwysing. By bv. die artikel **liggaam** word twintig onverklaarde samestellings aangetref: **liggaam** word in vier primêre en in verskeie ander sekondêre polisemie verdeel wat oor ongeveer drie kolomme strek. By elke optrede van **liggaam** as deel van die samestelling moet die gebruiker self besluit watter betekenisonderskeiding van **liggaam** geaktiveer word. Indien die Redaksie verkies om nie by verdere dele van die WAT verwysings by onverklaarde samestellings te verskaf nie, moet daar sover moontlik probeer word om die onverklaarde samestellings te lys aan die einde van die betrokke polisemiese onderskeiding in die artikel, eerder as om almal aan die einde van die artikel te plaas.

Op (p. xv par. 2.9) in die **Toeligting** word die simbole genoem wat gebruik word om die verskillende betekenisonderskeidings en gespesialiseerde gebruike aan te dui en te orden. Steeds word daar egter geen inligting gegee oor die stelsel waarvolgens die verskillende betekenisonderskeidings georden word nie. Vergelyk hier Feinauer (1993: 292) en Gouws (1989: 132) wat sê dat dit juis die leksikograaf se plig is om in sy woordeboek 'n duidelike uiteensetting te gee van die ordeningstipe wat in die woordeboek gevolg word, asook van die leksikografiese implikasies daarvan. Volgens watter maatstaf is bv. besluit om die twee primêre betekenisonderskeidings by die lemma **landloper** soos volg te plaas:

landloper ... s.nw.

- 1 Persoon wat geen vaste woonplek of gereelde werk het nie en van plek tot plek beweeg, ...
- 2 Atleet wat landloop (LANDLOOP 1) beoefen; ...

Is bogenoemde plasing op grond van die databasisfrekwensie of diachronies chronologies? Die sinchronies algemeenste betekenisonderskeiding word tweede geplaas. Alle ander lemmas waarin **landloop** voorkom, behalwe **landloper**, handel ook uitsluitlik oor die atletieksoort. Die verwysing by **landloper** 2 na **landloop** 1 is dus onnodig: daar is net een primêre betekenis in die artikel van **landloop**. By **landloper** egter is daar geen verwysing nie, en daar moet uit die sitate afgelei word dat dit om **landloper** 1 gaan:

landloper ... s.nw. Handeling, daad of toestand van 'n landloper te wees:

...

Wat opval in WAT IX is dat daar heelwat lemmas is waar die sekondêre betekenisonderskeidings (klein letters) aangedui word sonder dat daar enige hiërargiese ordening (syfers) blyk: die primêre of oorkoepelende betekenisonderskeiding ontbreek naamlik. Dit lyk dan na 'n lukrake groepering van betekenisonderskeidings. By die lemma ²lig 1 gaan die WAT baie goed te werk met die

oorkoepelende betekenisonderskeiding wat eers gelys word, en daaronder die sekondêre betekenisonderskeidings wat dikwels meer verskillende gebruike aandui. Sien die lemma hier bo. Die inskrywings onder ²lig 2 toon egter geen sekondêre betekenisverwantskap t.o.v. mekaar nie, en daar word ook geen primêre betekenisonderskeiding gegee nie:

²lig b.nw. ...

- 2 a** Wat rats, maklik of met vaardigheid beweeg: ...
- b** Met min momentum, druk, fermheid, of krag: ...
- c** Nie dik, warm of baie formeel nie: ...
- d** Wat min is in volume of t.o.v. substansie: ...
- e** Los en poreus en maklik bewerkbaar: ...
- f** Met of van 'n ligte digtheid of dikte: ...
- g** Met 'n klein kaliber: ...

Vir dieselfde probleem vergelyk o.a. ²laai I 3.

Wat tog verblydend is, is dat daar in WAT IX minder blyke is van skynbetekenis, gebruike en saakbeskrywing wat as betekenisonderskeidings aangebied word. Vergelyk bv. die goeie hantering van **lem I**:

lem ...

I snw. ...

- 1 a** Gedeelte van 'n stuk gereedskap, implement of wapen wat 'n snykant, punt of tande bevat waarmee daar veral gesny of gesteek word; ... *Die lem van 'n mes, skalpel, beitel, skaaf, freesmasjien, skaapskêr, sekel, graaf, skoffel, padskraper, byl, kapmes, bandsaag, vyl, vleismeul, assegaai, dolk, lans, swaard. ...*

Dit is goeie leksikografie: die onderskeie sake waar 'n **lem** voorkom, word nie as betekenis aangebied nie, maar heeltemal korrek as voorbeeldmateriaal gelys. Hoe die saak lyk, en waarvoor dit gebruik word, word ook nie as afsonderlike polisemiese waardes aangebied nie, maar binne een onderskeiding saamgevat. Dieselfde goeie betekenisleiding word as primêre betekenis by die lemma **liefde** (bet. 1) aangebied. Ongelukkig word hier nog te veel gevalle aangetref waar kontekstuele inligting as primêre polisemiese onderskeidings aangebied word. Volgens Gouws (1987: 92 en 1989: 196-199) is dit semanties foutief om lemmas soos **kort** en **lank** te definieer as sou hulle twee polisemiese onderskeidings, naamlik tyd en liniariteit hê. **Lank** dui semanties bloot op 'n afmeting van groot uitgestrektheid. Of hierdie afmeting temporeel of lineêr is, is deel van **lank** se kontekstuele gebruik; nie van sy leksikale betekenis nie. Vergelyk nou die WAT IX se hantering van **lang**:

lang

I b.nw. ...

- 1 a** (*m.b.t. mense, diere, liggaamsdele, voorwerpe, lyne, afstande*) Van

groot of genoegsame afmeting in lengterigting, gemeet langs die grootse dimensie, van kop tot voete, van kop tot stert of van punt tot punt; ...

2 a (m.b.t. 'n tydsuur, die duur van 'n handeling of toestand, die verloop van 'n gebeurtenis, e.d.) Wat nie gou verbygaan of verby is nie of baie tyd in beslag neem of geneem het; ...

3 a (m.b.t. menslike uitinge in woord, musiek, geskrif, e.d.) Van groot lengte of omvang en (of) van geruime duur; ...

Let daarop dat liniariteit en tyd as twee aparte primêre betekenisonderskeidings aangebied word, met as derde primêre poliseem een waarin die twee kontekstuele toepassings van lang, n.l. tyd en liniariteit gekombineer word. Die derde polisemiese waarde word dus vasgestel t.o.v. die toepassings van die kontekstuele gebruike van lang. Hier is die gebruiker reeds baie ver verwyder vanaf die leksikale betekenis van lang. Poliseme 1a en 2a moes in een primêre onderskeiding 1 verenig word met die lineêre en temporele onderskeidings as sekondêre onderskeidings (a en b), terwyl 3 as deel van verdere sekondêre verfyning kon optree (i, ii en iii).

Veral wat die mikrostrukturele bewerking van polisemiese lemmas betref, is hier nog heelwat waarop komende dele van die WAT kan verbeter.

4. Slot

Alhoewel hier heelwat kritiek op sommige bewerkings deur die WAT IX uitgespreek is, is dit onteenseglik 'n groot verbetering op alle vorige dele. Wat veral verblydend is, is dat die Redaksie duidelik kennis neem, nie net van kritiek wat op vorige dele uitgespreek is nie, maar ook van die nuutste leksikografieteorie. Dit lei dan oor die algemeen tot die beter optekening en bewerking van lemmas. Die heelwat hoër leksikografiese standaard van hierdie eerste WAT onder die hersiense redaksionele stelsel, hou vir die taalgebruiker sowel as vir taalkundige die belofte in van verdere konsekwent uitstekende leksikografiese werk.

Aantekening

- * Van Schalkwyk, D.J. (Hoofredakteur). 1994. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal*, Negende deel. Stellenbosch: Buro van die WAT. Prys: plastiekband R89,80; leerband R158,20.

Verwysings

- Beyer, H.L. 1995. *Die leksikografiese hantering van morfologies gemerkte geslagsopposisiespare in Afrikaanse woordeboeke, met spesifieke verwysing na die Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling. Universiteit van Stellenbosch.

- Beylefeld, Adri en Gert van Jaarsveld.** 1994. Is die wêreld manlik, tensy anders vermeld? *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Taalkunde* 12 (2): 43-49.
- Buro van die WAT.** 1994. *Beleid vir die hantering van beledigende en sensitiewe leksikale items in die Woordeboek van die Afrikaanse Taal.* Ongepubliseerde verslag. Stellenbosch: Buro van die WAT.
- Combrink, J.G.H.** 1990. *Afrikaanse morfologie: capita exemplaria.* Pretoria: Academica.
- Feinauer, A.E.** 1993. Die agste deel van die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal.* *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 33 (4): 286-298.
- Feinauer, Ilse.** 1994. An Afrikaans Learner's Dictionary. *South African Journal of Linguistics* 12(2): 60-67.
- Geeraerts, Dirk.** 1991. Principles of Monolingual Lexicography. Hausmann, F.J., O. Reichmann, H.E. Wiegand en L. Zgusta (Reds.). 1989-1991: 287-296.
- Gouws, R.H.** 1985. Die sewende deel van die *Woordeboek van die Afrikaanse Taal.* *Standpunte* 178: 13-25.
- Gouws, R.H.** 1985a. Die omvattende sinchroniese woordeboek as taalkundige handleiding. *Suid-Afrikaanse Tydskrif vir Taalkunde* 3(3): 21-47.
- Gouws, R.H.** 1986. Afrikaans Lexicography. Hartmann, R.R.K. (Red.). 1986: 69-77.
- Gouws, R.H.** 1987. Lexical Meaning versus Contextual Evidence in Dictionary Articles. *Dictionaries* 9: 87-96.
- Gouws, R.H.** 1989. *Leksikografie.* Kaapstad: Academica.
- Gouws, R.H.** 1990. Vaste uitdrukkings as multileksikale lemmas in Verklarende Afrikaanse Woordeboeke. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe* 30(4): 265-283.
- Gouws, R.H.** 1991. Reviews: Hausmann, F.J., O. Reichmann, H.E. Wiegand en L. Zgusta (Reds.): Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography. Berlin: Walter de Gruyter, 1989-1991. *Lexicographica* 1991(7): 268-290.
- Gouws, R.H.** 1994. *Woordeboek van die Afrikaanse Taal, negende deel.* SAUK, Skrywers en Boeke.
- Gouws, Rufus H.** 1995. Dictionaries and the Dynamics of Language Change. Kachru, Braj B. en Henry Kahane (Reds.). 1995: 297-313.
- Gouws, R.H. en F.A. Poneelis.** 1992. The Development of Afrikaans and the Lexicographical Tradition. Zgusta, L. (Red.). 1992: 77-104.
- Hartmann, R.R.K. (Red.).** 1986. *The History of Lexicography.* Amsterdam: John Benjamins.
- Hausmann, F.J., O. Reichmann, H.E. Wiegand en L. Zgusta (Reds.).** 1989-1991. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography.* Berlyn: Walter de Gruyter.
- Hausmann, Franz Josef en Herbert Ernst Wiegand.** 1991. Component Parts and Structures of General Monolingual Dictionaries: A Survey. Hausmann, F.J., O. Reichmann, H.E. Wiegand en L. Zgusta (Reds.). 1989-1991: 328-360.
- Kachru, Braj B. en Henry Kahane (Reds.).** 1995. *Cultures, Ideologies, and the Dictionary. Studies in Honor of Ladislav Zgusta.* Tübingen: Max Niemeyer.
- Landau, S.I.** 1984. *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography.* New York: Scribner Press.
- Lombard, F.J.** 1992. Voorbeeldmateriaal in woordeboeke. *Lexikos* 2: 148-164.
- Odendal, F.F., P.C. Schoonees, C.J. Swanepoel, S.J. du Toit en C.M. Booysen.** 1994. *Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal.* Midrand: Perskor.
- Otto, Anel.** 1994. Rekenaar bespoedig WAT. *Die Burger*, 8 Junie 1994: 5.

- Rademeyer, L. 1992. *Die funksies van verbale voorbeeldmateriaal in eentalige woordeboeke*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling. Universiteit van Stellenbosch.
- Raidt, E.H. 1992. Agste deel van WAT toon vooruitgang, maar leemtes nog nie besweer. *Die Burger*, 23 Junie 1992: 7.
- Taalkommissie. 1964. *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*. Kaapstad: Tafelberg.
- Taalkommissie. 1991. *Afrikaanse Woordelys en Spelreëls*. Kaapstad: Tafelberg.
- Vos, I.L. 1992. *Semantiese norme in Afrikaanse verklarende woordeboeke*. Ongepubliseerde M.A.-verhandeling. Universiteit van Stellenbosch.
- Zgusta, L. (Red.). 1992. *History, Languages, and Lexicographers*. Tübingen: Max Niemeyer.